БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чыда үнделеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. СЕНТЯБРЬ 25 ЧЕТВЕРГ № 226 (8072).

Өртээ 2 көп.

ШЫЛГАРАҢГАЙ АЖЫДЫЫШКЫННЫҢ АЛДАРЫ

ЛЕНИНГРАД (СЭТА). Д. И. Менделеевтиң шылгарангай ажыдыышкыны — элементилер болуглаар система чүс чыл дургузунда шыпап-ла улуг орукту эткен. Делегей артеминге оон улуг ужур-дузазын менделеевчи X юбилей съездизинге чугаалашкан. Съездиниң элементилер бөлүглаар арганың тывылга-ла 100 чыл болган оюнга турасказаткан. Иниги болгаш практикага ажыглаар химияның айтырыгларын чугаалажыр ук съезд Ленинградка сентябрь 23-те ажыттынган.

Көнцерт көргүзүглериниң «Октябрьский» залынга чыылган эртемденнериң хөй төлөлекчилерлиг ол шуулганынга дөрт мүн делегаттар болгаш аалчылар келген. Оларның аразында совет болгаш даштыкы чурттарның сураглыг хөй-хөй эртем ажылдакчылары бар.

Съездини Бүгү-эвилелдиң Д. И. Менделеев аттыг химия иниттилелиниң президентизи, академик С. И. Вольфкович ажыткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, академик М. В. Келдыш эге сөзүн чугаалаан. М. В. Келдыш ук съездиге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң чагаалын номчуп дыннадырга, эртемденнер диннитиг адыш часкап уткаан.

Элементилер болуглаар арганың болгаш амгы үеде оон ужур-дузазының дугайында Ленинград университетиниң профессору — органиктиг эвес химия кафедразының удуртукчузу С. А. Щукарев илеткел кыыган. Ук кафедраны Д. И. Менделеев чаарби чыл дургузунда удуртып турган.

Съездиниң киржикчилери ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министри Л. А. Костандовтуң «ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң техниктиг депшилгезиниң перспективалары» болгаш академик Г. Н. Флеровтуң «Эң аар элементилерни синтелдээри болгаш тургузуп алырының аргаларын тыварының шинчилелдери» деп илеткелдерин дыннаан.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР, ЧУРТТААР,

...е соогунга кижи шыдаар арга чок.

Өвүрүнүң район библиотекавы кыш санында-ла соок турары чаңчыл апарган. Соок болурундан аңгыда, ында өрээлдер караңгы, хирлиг. Улуг өрээл иштинде чаңгыс лампа кыысын каан, библиотекаже кирерде караңгы коридор таварын эртер. Библиотеканың иштин эмгелеп турары багай, хирлиг, өрээлде дериг-херексел эргижиреп баксыраан. Чоннуң чыглыр чери, культурааның одаан шак мынчаар тургузарга черле болур бе деп айтырыг тургустунуп келир.

Библиотекага септелгени чорудары албан дээрзи билдингир-дир. Аңаа чарыгдаар акша-хөрөнгини тускайлаан. Ажылды шалып чорудуп, септелгени башкарар ужурлуг турбуже, маңаа бо чылгы септелге база саадаан. Ам бо хүннерде соок дүжүп келген ышкажыл, удавас хар чаар болгай. Район библиотеказының эргелекчизи В. С. Монгуш ажылдың төнчүзүн таваар манап олурбайн, септелгени дүргедедиринче сагыш салыр болза эки. Септелге дээш түгле шала будуурубиле кызыгаарланып каар черлер база бар. Хамык библиотекага ажылдаары-биле аныяк специалисти чорутқан. Ам оон ажылдаар чери чок, көдээ Советтиң бир булуңунга шкафтыг ном салып алгаш ажылдаарга, улус чыглыр дээш база чектээр. Библиотеканы өске бажыңче көжүрер дугайында айтырыг амга дээр шиитпирлеттинмээн. Бай-Тайганың өске-даа библиотекаларында септелге багай деп санап болур.

Бии-Хем, Каа-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның библиотекалары бо чылын эки септеттинген, одаар ыяшты база сөөртүп белеткээн. Бо районнарда библиотекалар септелгезин түгле оон ажылдакчылары, культура килдистери харыылаан эвес, харын тус черлериң партия, совет органнары, ажыл-агыйлар сагыш салып, холга алган. Шак мындыг сагыш салыышкынның ачызында түгле септелге, дерилге эжижир эвес, харын культура одагларының бүгү ажылы шынаржыыр.

Улут-Хем районнуң клубтарын, библиотекаларын канчаар удуртып турарын сессияга база көрген. Библиотекаларга оран-сава, оларны септээр, дериирин сессияга ыяк чугаалашкан. Эрткен чылга бодааргa, бо районда септелге чыгыыас деп библиотекаларны чугаалап турар. Номчукчуларны библиотекаже хаара тудуп, ажыл чорудары кыжын ында кончуг берге. Совхозтуң дирекциязы мону херекке албайн турары элдеп, өске бир бажыңче көжүрүп болгай. Биске хамааржыр «Сукпак» совхоз библиотекага чаа бажыңны берген, а Элегес-Аксында библиотекага тускай бажыңны садып берген.

Н. К. Крупская аттыг библиотеканың турар бажыңын эде кылыры 1968 чылдың кыжынында-ла эгелээн. Оон бөөр бир чыл тос ай бооп турар. Ажылдың улуг кезии кылдынган. Эвээш эвес ажыл арткан-даа болза, ында темп оожум. Херек кырында хоорай Совединиң күүскому библиотеканы июль 1-ден эгелеп ажыдар деп шиитпирни хүлээп ап турган болгай.

Библиотекаларның хөй-иниги көрүлдези чорун турарын билир бис. Ол чугула херектиң түнелин соок, таарымча чок байдалга үндүрген турарын болдурбас дээш, чылдың арткан чылыг үезин чоп ажыглаары негеттинип турар.

А. ГЕРАСИМОВА,
Культура министерствозунуң библиотекалар талазы-биле инспектору.

Культура амыдыралындан

Чонга таарымчалыг

...ниин аттыг болгаш ...де «Сарде ...херелиг ...иннер ...Чөвүле ...өөртүү ...чидириү ...нуң болг ...гырының транспортчулар ...үүлени будуруп турар.

Социалистиг чарыш күш-ажылдер күчүлүг күш болуп, үлетпүр көдээ ажыл-агыйга мурнакчы кө...түрген. Республиканың ажылчынка хөй кезии ленинчи юбилейге түттунган. 13 муң кижи, бир мүн эзлчеглер коммунистиг күш-ажыл маттышкан. Коммунистиг күш-ажылбедик адын Тывада 4 муң ажыг күш-ажыл эзлчээнде 170 ажыг ...тивтери киржип турар. «Тес-Хем...бии, Тес-Хемниң «Чодураа» колхозуруң, «Тыва даг-дүгү» комбинат ...кобальтыда» Е. Чүлдүм, шахтёр ...хозта саанчы В. Долганина, «Са...зы Д. Бай-Кара, Бии-Хем районну...гычы К. Маадыр-оол, «Өөк» се... Н. Жмак дээн чергелиг коммунис...ларны адап мактаары черле күзе...лар ленинчи ёзу-биле чурттап, де...ажылдап турар. Бот-тывынгыр күш-ажылга, амыдыралга көргүзүүран үүл болгумунуң кир...

Республикада 17 муң ажыг кижи партия чыыдыышкынының янзы-бүрү хевирлеринде бо чылын кирип турар. Бо дээрге эрткен чылдыындан бүдүн чартык катап хөй болганы ол. Ол болза марксисчи-ленинчи теорияны, В. И. Ленинниң амыдырал-чурттаргазын болгаш ажыл-чорудулгазын өөрениринче улуг чүткүлдүң илеринде-дир. Ленинни билир, ленинчи ёзу-биле ажылдаар болгаш чурттаар — улуг юбилейге белеткинип турар Совет Тываның ажыл-ишчилериниң күзел-чүткүлү ындыг. Ленинизмни өөренири дээрге, оон идеяларын чүгле ханы шиңгээдир эвес, харын күш-ажылга, хөй-ниитичи ажыл-чорудулгага бот-идепкейин бедидери, ынчангаш ленинчи чагыларга бодунуң шынчызын херен кырында быжыглаары болур. Кайы-даа хире эртемнигде, кандыг-даа албан ажылга турганда, «Өөренир, өөренир база катап өөренир» деп ленинчи чагыны черле үттүп болбас.

Бо хүннерде республикада ленинчи номчулгалар калбарган. Ол болза Ленинниң чогаалдарын өөренир, ленинчи ёзу-биле чурттап, демисежир, революсчу чаңчылдарны шиңгээдип алыр талазы-биле кижи бүрүзүнге дузалаар улуг ажылдарның бир чугула хевири апарган. Ленинчи темаларга теоретиктиг конференциялар, тематиктиг кежээлер, комсомол организацияларында ленинчи зачёттар, школаларда ленинчи кичээлдер чорудары калбарган. Ол ажылдарны моон соңгаар-даа улам күштелдирер ужурлуг.

Ленинчи юбилейге белеткел чоруп турда, күш-ажылдың бедик үлегер-чижектерин көргүскен мурнакчы ажылчыннары, колхозчуларны, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглерин, хөй-ниити организацияларының, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларын шаңнаары-биле СЭКП-ниң Төп Комитеди, Совет чазак, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели Юбилей Медалын тургускан. Ленинчи эзлчег үргүлчүлеп турар. Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, үлетпүр будуруулгелериниң, колхоз, совхозтарның удуртукчуларының сорулгазы болза, ажылчы чоннарның патриотчу эгелээшкиннерин бүгү-ле хемчеглер-биле деткиири, оларның күш-ажылчы болгаш ажыл-агыйжы инициативазын хөгжүдеринге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузары, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни, улам бедик түннолдерни чедип алыры болур. Хамык ажылдар эки кылдынган деп санап болбас. Ам-даа чедир кылдынмайн турар үүлдер, долу ажыглаттынмайн турар курлавырлар болгаш аргалар бар. Ажылдап кылдынган планнар, хемчеглер чамдык коллективтерде четче күүсеттинмейн турар. Ындыг четпестерни шиитпирлии-биле чайладыр херек.

«Владимир Ильичиге кайгамчыктыг турасказалды — оон елүм чон идеяларының өндүр чаагай болгаш төлептиг боттаныышкыны болур коммунизмниң тудуун тургуспушаан, моон соңгаар-даа ленинчи ёзу-биле ажылдаар болгаш чурттаар бис» деп, бистиң партиявыстың кыйгырыы кижи бүрүзүнге четкен турарын хандырар ужурлуг бис.

КЛУБ ЭКИЖЭЭН

Клуб чөвүлели 11 кижи. Аргыырынга, дааараарынга, аъшчем кылырынга өөренир, ырынын, танцының болгумнери ажылдап турар. Бот-тывынгыр ...Поен Хомушу...

Клуб чөвүлели 7 кижи составтыг ажылчыннары багай эвес чорутқан. Совхоз-немежил, ...106,1 хуу күүсеткен, азы Межегейнин 5411 тонна тараазы күрүне шыгжамырынга кирген. Тараа дужаар планын күүсеттээн совхозтардан «Россия» планын 79,4 хуу, «Тиилелге» 73,9 хуу чедир күүседип, элээн чер алды берген.

Сентябрь 23-түн хүнүнде «Өөк», «Бурунгаар». СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар чаңгыс центнер-даа тараа күрүнеге дужааваан.

концертти көргүзүп, номчулга конференцияларын, диспуттарны эрттирип турар.

Кышка белеткелди клубтуң 7 кижи составтыг ажылчыннары багай эвес чорутқан.

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ, ТАРАА САДАРЫНЫҢ ТЕМПИЗИН УЛАМ-НА ДҮРГЕДЕДИР

Чүге чорутпааныл?

Таңды районда «Тиилелге» совхоз республиканың бүгү-де ажыл-агыйларының иштинде күрүнеге эң хөй тараазы дужаар ажыл-агый болур. Совхозтуң механизаторлары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрген. Гектар черден орта-умак дүжүт ында 9 центнер болуп турар. Тиилелгечилер ...аа дүжүттү ажаап алырынга белеткенген болгаш ол чугула кампанияны организастыг чорудуп турар. 23 муң гектар ...ажыг кызыл-тастан ам 18 ...ун ганы ажаап апкан. Ынчалзажок ам-даа сыпта тараа ...хей болгаш ажаап алыышкынны дүргедетпес болза, хөй күштү үндүрүп тургаш өстүрүп алган чаагай тараа чидиригге таваржыр чадап чок. Чүге дээрге ажыл-агыйның шелдери таңды адээнде турар болгаш, аңаа хар арте чаалтар. Эрткен чаашкыннар үеанде безин оон чамдык черлериге хар дүжүпнен.

Эң чугула сорулга болур күрүнеге тараа дужаарлы «Тиилелге» баштайгы хүннерде организастыг болгаш шаныкшы чорудун турган. Күрүне шыгжамырынга ол улуг ажыл-агыйдан чамдык хүннерде 500—800 тонна чедир тараа кирип турган. Күрүнеге тараа дужаары-биле байдал ам бо хүннерде ол совхозта чаңдыгын? Баштайгы үеанде турган улуг күжениишкин ...ергей-ле кошкай бергеп. Күрүнеге дужаап болур тараа таңнарда чок бе, азы тараазы чүдүрүп чорудар машина чедишпейн турар бе? Чок. ...ындыг эвес.

Совхозтуң түгле чаңгыс төп шаңында безин 2300 тонна кызыл-тас мөөнеттинген. Ону түгле үреениге урар деп бодап турар. Келир чылга үреениң белеткээри чугула херек болбайн аан. Ынчалза-даа күрүне шыгжамырынга тараа ...арын ийиги чергениң айтырыы деп көрүп болбас.

— Бистиң күрүнеге дужаар тараавыс дөртү болгаш бешки бригадаларның шаңнарында чүве —деп, сентябрь 22-нин хүнүнде биске совхозтуң кол агроному эш В. Луговской чугаалады. —Күрүнеге тараа дужаар машиналар ол шаңнардан чоруп турар.

Кол агрономуң ол сестериге бүзүрээри-биле Шамбалыгда дөртү бригадага чеде бердивис. Ында шыпап-ла күрүнеге садары-биле белеткээн тараа бар. 300 тонна ажыг чаагай кызыл-тас шаңда оваалаттынган. Ынчалза-даа барык-ла бүдүн хүн дургузунда шаңдан күрүнеге тараа дужаары-биле чаңгыс-даа машина чорутпаан.

— Чылдагааны чүл?—деп, шаңның эргелекчизи Мария Ивановнадан кайтап айтырдывыс.

— Кол агроном Виктор Васильевич биске машина чорудун бөөр деп дүүл-не аазаап чүве—деп, ол харыылады.— Машиналар кажан-на келир ирги дээн, бөгүн хүнеедир маңадывыс. Ам-даа сураг. Мырыңай кежээ апаарды ышкажыл. Күрүнеге дужаар тараа чудурүп чорутпазывыс ол авеспе.

А ол аразында тараа сөөртүп турар машиналар дээрге, совхозтуң төп шаңында кижи безин кылаштатпас. Бир эвес ажыл-агыйның удуртукчулары сагыш човаан чүве болза, күрүнеге дужаар тараанны чудурүп чорудар машинаны тускайлап болур арга бар турган.

Совхозтуң бешки бригадаында байдал база-ла ындыг. Оон шаңында күрүнеге дужаап болур 200 ажыг тонна тараа чыдып турар. Ындыг турбуже сентябрь 22-де оон күрүнеге дужаар тараалыг чаңгыс-даа машина үнмээн. А бар машиналар төп шаңче үреени тараа сөөртүп хүнээн.

Виктор Васильевич Луговской-биле бешки бригаданың шаңынга база катап ужуражы бердивис.

— Бо ийи бригададан күрүнеге дужаар тараанны чүге чудурүп чорутпааныл?— деп оон айтырдывыс.

— Чүвениң ужуру ындыг — деп, ол арай-ла

Ажыл-иш хайныккан

СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Досумаа Хунаевич Монгуш ам алдан хар чоокшулаан, торээн колхозунуң ажыл амыдыралынга ол идепкейлиг киржип турар. Хоочун коммунист партия организациязыныңц, колхоз баштаар чериниң берген кандыг-даа даалга бүрүзүн ынаан-ла күүседип шаанда ооң сеткили оожургавас.

Д. Монгуш бо чылын мал чеми белеткээр бригаданы удуртуп турар, ында 14 кижи бар. Олар 115 тонна сиген белеткээр планын 140 тонна кылдыр күүсеткен. Амгы үеде олар 125 тонна савацны болген. Кажан мал чемниң белеткели дооскурга олар кыштаг белеткелинче киритер.

Сиген бригадазының кежигүү кыстар Алдын-кыс Монгуш, Чечек Монгуш, Тенис Ховалыг, ооллар Максим Ховалыг, Кара-оол Монгуш болгаш 60 харлыг Сундуй Ховалыг олар кызымак ажылдап, хуй нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турар.

• • •

ПЕКАРНЯДА

Хову шөлдерде ажылдап турар кижилерни эки шынарлыг аъш-чем биле хандырары эргежок чугула. Маңаа биче эвес үлүг-хуулу колхозта хлеб быжырыкчылары Сеңдиң Ондар, Сиириңмаа Байкара олар кирип турар.

Колхозтуң пекарнязы сезонныг ажыл үеэнде үзүктел чок ажылдаар. С. Ондар биле С. Байкара олар кайызы-даа ол ажылынга ам он чыл ашкан. Ховунуң ажыл-ишчилерин эки шынарлыг хлеб-биле үзүктел чок хандырып турар. Олар хүнде-ле 170 кг хлебти быжырган бригадаларже чорудуп, суурнуң чурттакчыларын база хлеб-биле хандырып турар. С. Ондар, С. Байкара эжишкилериниң быжырган хлебиниң шынары эки.

Комсомолчулар С. Ондар, С. Байкара олар үгле онаашкан ажылын эки күүседип турар эвес, ооң-биле кады олар хой-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киришиннаан, уруг-дарыының кижизидилгезинге үе-шакты тып, четтирип турар.

• • •

УРУГЛАР САДЫНДА

Колхозтуң ажыл-ишчи хөрээженнери артель бүдүүлгезинің янзы-бүрү адырларында идепкейлиг киржип турар. Чүге дизе оларның уруглары иелиниң арыг-силиг, сагыш човангыр ажаалдазында. Яслиде 48 уруг бар. Оларны эллээди, бичии уруглар деп ийи болукке үскен. Удуур орундожээ арыг-силиг, ойнаар залында янзы-бүрү ойнаарактарлыг.

Кижизидикчи башкы Шура Монгуш Кызылдың башкы училищезинің тускай яслисадтарга ажылдаар салбырын дооскан. Ол уруглардың шын кижизидилгезинче улуг сагышты салып, программа ёзугаар ажылдап турар.

Уругларга амданныг, янзы-бүрү аъш-чемни повар Өлчеймаа Ондар кылып берип, чаштарга ак-сеткилдиг бараан болуп турар. Ол ышкаш ажаакчы Чысыңмаа Ондар үтбай ол бунныг ажыл-ишке 16 чыл болган, яслиниң хоочун ажылдакчызы.

Яслиде уругларга бүгү-ле чүве таарымчалыг, эки болган турзун дээш ооң эргелекчизи Татьяна Самбуевна Донгактың кирген үлүг-хуузу биче эвес. Т. Донгак не бүрүзү бодунуң уруу дээш сагыш чоап, дүвүревейи, эки ажылдазын дээш яслиниң ажылын улам эжиндип, кызымак башкарып турар.

Г. БАДЫ-САГААН.

Чөөн-Хемчик район,

Ленин аттыг колхоз.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛАВЫШААН

Кызылдың даараныла комбинадының коллективи ленинчи юбилейге төлептиг ужуражырының социалистиг чарышка киришкеш, эллээн чедиишкиннерни чедип алган. Саарган продукциязының хемчээли чылдан чылче өзүп орар, бүдүрүп турар продукцияның шынары эжиндээн. Ооң 97,2 хуузу бирги сорттуу болуп турар. Бирги чартык чылда продукцияны бүдүрериниң болгаш саарарының планын 106 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 102,5 хуу күүсеткен.

Комбинатта партия эге организациязы болгаш өске-даа хой-ниити организациялары бүдүүлгеже кичээнгейни салып, иштики курлавырларны илередип, кол фондуларның ажыглалын эжиктеткен. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының элементилерин нептередип, эрги дериг-хөрекселдерни солуп, чаа механизацияны ажыглап турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни, социалистиг чарышты организастап чорудар талазы-биле партия организациязы эллээн ажылдарны чорудуп турар. 6 бригадага, 3 участокка, 176 ажылчыннарга коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, талыпчылары деп бедик атты тывыскан. Бүдүүлгениң мурнакчыларын материал-даа, моралд-даа талазы-биле деткиринің хемчеглерин боттандырып турар. Оларны хүндүлел самбыразынга киирип, дуржулгазын хана царлалгазынга чырыдып, шилчиир вымпелдерни, акша шаннаддарын тыпсып турар.

Социалистиг чарышка коллектив кежигүннериниң барын шуптузу киришкен. Продукция бүдүүлгеге көвүдедир, ооң шынарын экижидер дугайында хүлээлгелерни даараныкчы бүрүзү алган. Чамдык ажылчыннар хуу хүлээлгелериг. Ленинчи күш-ажыл ээлчээнге кирип, коммунистиг күш-ажылдың бүдүүлгези деп атты чедип алыр дээш коллектив демисежип турар.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын боттандырып турар. КЭО-нуң 17 кижи составтыг комиссиязын, 8—10 кижилиг 4 чогаадыкчы бригадаларны тургускан. КЭО талазы-биле кылдынган ажылдар ээлчеглерин доктаашкын чокка солуп турар, ассортимент аайы-биле бригадаларны үскен болгаш хеп быжарының аргаларын сайыраңгайжыткан. Продукцияны четпестер чокка белеткээриниң саратов системазын бүдүүлгеге шиңгээдип турар. Чогаадыкчы бригадалар экономиктиг анализтиң бюрозу-биле кады дериг-хөрекселдерни, чиг-эттн, чаа ажылчыннарны өөредип турарынга анализти кылгылаан. Ооң түңнелин ажылдап кылгаш, чамдык чаартылгаларны киргген. Ажылдаарынга тарымчалыг байдалды тургузарының эллээн ажылдары кылдынган, цехтерни делгемчидип, хүндүскү чырыктың лампаларын тургускан. Цехтер иштиниң хөрекселдерин чырык өңнерлиг кылдыр будаан. Изиг чем-биле хандырар буфетти дерээн.

Партия хуралдарынга коллективтиң амыдыралының чугула айтырыгларын чугаалажып турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң, КЭО-ну бүдүүлгеге шиңгээдириниң, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, продукцияның шынарының, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны сөөлүү үеде чугаалашкан. Ооң өске цех, бригада, смена болгаш ниити коллективтиң хуралдарын эрттирип, бүдүүлгениң айтырыгларын шиитпирлээринге коллектив кежигүннерин киириштирип турар. Эрткен чылын партияның, комсомолдуң политчырыдыышкын системазының бөлүмнери өөредилге чылын багай эвес дооскан.

Бо чылдың эрткен 8 айларында продукция саарылгазының планын 105,7 хуу күүсеткен. Даараныла кылыгларны 8 муң рубль түңге хойну бүдүрген, бараанныг продукцияның ботөртээ 9 муң рубльге чиигээн. Ам планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг беришкининиң системазынче кирер талазы-биле хемчеглерни администрация, партия, профэвилел организациялары ажылдан кылган, мурнакчы бүдүүлгелериниң арга-дуржулгазын шиңгээдип алыры чоруттунун турар. Беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге чедир күүседириниң бүгү-ле аргалары комбинатта бар. Комбинаттың коммунистери, инженер-техниктиг ажылдакчылары, ажылчыннары, ында хой-ниити организациялары чедиишкиннерни быжыглап, ленинчи юбилейге төлептиг ужуражыр дээш шудургу ажылдап турарлар.

А. РОДЧЕНКО,
СЭКП обкомунуң инструктору.

Кызымак ажылдаан

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхоз күрүнеге 9 айларда 651 тонна эзт дужаар тургаш, сентябрь 20-ге чедир 765 кылдыр киирип, планын 118 хуу күүсеткен. Чыл планын күүседиринге чедир ам 95 тонна эзт киирери арткан. Совхозтуң малчыннары күрүнеге семис эзт дужаар дээш кызымаккай ажылдаан. Сүт-хөлчүлер малдан алыр продуктулардан күрүнеге дүк садар планын ажыр күүсеткен.

ТЫВАНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДА

ПАРТИЯНЫҢ УЛУГ-ХЕМ РАЙКОМУНУҢ БЮРОЗУНУҢ райкүүском-биле каттышкан хуралы болган. Дүжүт ажаап алыышкынын, күрүнеге тараа садарын, күскү чер андарылгазын чедиишкиниг чоруткаы дээш партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажылагыйлар аразында шилчиир Кызыл тугун «УТКА 25 чылы» совхозка тыпсыр деп шиитпирлээн.

Совхоз күрүнеге тараа дужаар планын ийи катап ажыр күүсеткен. Га бүрүзүнден ортумаа-биле 8,6 центнер дүжүттү ажаап, ап, өске ажылагыйлардан дээре болуп турар. 1263 гектар чериниң күскү андарылгазын чоруткан.

• • •

СЭКП-НИҢ БАЙ-ТАЙГА РАЙКОМУНУҢ БЮРОЗУНГА «Кара-Хөл» колхозта партия организациязының политмассалыг ажылды чорудуп турарының дугайында, ооң секретары эш Х. Тановтуң илеткелин дыңнап, чугаалашкан.

Партия организациязы колхозчуларның күжүн планныг сорулгаларны күүседиринче мөөңнээри-биле политмассалыг ажылды малчыннар, сигенчилер ортузунга калбарткан. Артельдиң ишчилери ниитиниң малынга чем белеткелиниң планын күүсеткен.

Ынчалза-даа колхозчуларның ортузунда политмассалыг ажылдың байдалы четпес деп бюро демдеглээн. Лекция, беседалар доктаамал эвес, ажылчы чоннарның дыштанылгазын чөптүг организаставайн келген. Ооң уламындан күш-ажылдың, хой-ниитиниң чурумун үрээр чоруктар чамдык колхозчуларда бар. Партия организациязынга политмассалыг ажылда четпестерни чайлаткаш, боттуг хемчеглерни ап ажылдаарын бюро дааскан.

• • •

ОЛ-ЛА РАЙОНГА бо өөредилге чылында 17 эге политшколалар болгаш партия төөгүзүн өөренир бөлүмнер, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир ортумак звенонуң 12 школалары ажылдаар. Дээди хевириниң теоретиктиг семинарлары Шуй, Бай-Тал суурларга болгаш район төвүнге ажылдап эгелээр. Пропагандистерниң белеткелинче улуг кичээнгей салдынган. Кызыл-Мажалыкка болуп эрткен зона семинарынга 12 кижи өөренген. Ам районнуң бүгү пропагандистериниң баштайгы семинары болур.

• • •

ТЕС-ХЕМ РАЙОННУҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫ партия чырыдыышкынының четчелээшкинин дооскан. Районга бо өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир, политиктиг 17 эге школалар, ортумак болгаш дээди эртемниглерниң 6 теоретиктиг семинарлары ажылдаар. Ниитизи-биле 382 кижи районнуң партия чырыдыышкынынга хаара туттунар.

Партияның Тес-Хем райкомунуң бюрозу 42 пропагандистерни бадылаан. Ооң ынай политиктиг чырыдыышкын кабинединиң методиктиг чөвүлелин 16 кижи составтыг кылдыр тургускан.

Тес-Хем биле Эрзин районнарда партия чырыдыышкынының пропагандистериниң семинары сентябрьниң 25—26 хүннеринде болур.

• • •

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ 1970 чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазынче улуг кичээнгейни салып турар. Парлалганың хой-ниити тарадыкчылары 1500 кезек янзы-бүрү солуннар, журналдарның бижидилгезин чоруткаш, 3350 рубльди харылзаа салбырынга дужааган.

М. КАРА-ТОННУГ,
Х. ТААН-ООЛ.

ЧАРЫШТЫ ДЕТКЭЭШ

В. И. Ленинниң төрүттүнгеннинден бээр 100 чылының алдарлыг юбилейинге болгаш Совет Тываның 25 чылынга төлептиг ужуражыр дээш калбарган социалистиг чарышка киришиннаан, Эрзин районнуң кооператорлары күженнишкиннинг ажылдан, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларынга ажылчы чоннуң хүн бүрүде өзүп турар пегелде хөреглелдерин чогумчалыг хандырар талазы-биле бо чылын эки көргүзүглерни чедип алган. Хөреглел кооперациязының мурнунда кол сорулга, бараан саарылгазын дүргедедири, чоннуң хереглээни барааннары-биле хандырары, садыглазының культуразын бедидери болур. Эрзин районунуң ажыл-ишчилери ёзулуглла бо негелдеге дүүштүр ажылдап турар.

1969 чылдың эрткен сес айларында үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын райпо ниитизи-биле 106,4 хуу күүседип, миллион 642 муң 600 рубльдиң үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларын көдээниң ажыл-ишчилеринге садыглаан. Бо дээрге эрткен чылдың ол үеэн-биле деңнээрге 172600 рубль түңнүг бараанны хөйнү саткан-дыр. Ниитиниң чемненилге саарылгазының сес айлар планын 104,1 хуу, хлеб быжырарын 112 хуу күүседип, эки түңнелди чедип алган, азы эрткен чылдың ол үеэнге бодаарга ниитиниң чемненилге чери 3800 рубльдиң аъш-чем продукциязын, 30 тонна ажыг хлебти, 2500 тонна булочка кылыгларын хөйнү бүдүүп садыглаан.

Районнуң малчыннарын болгаш хову шөлдерде ажылчыларны үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларынга үзүктел чокка хандырарын районнуң 4 автолавкалары боттандырып турар. Олар сес айлар дургузуунда малчыннарга болгаш Хову шөлдерде ажылдап турар ажыл-ишчилерге 278 700 рубльдиң янзы-бүрү бараанларын чедирип садыгланнар. Ол дээрге эрткен чылдың сес айларында сатканындан 68100 рубльдиң бараанларын хөйнү саткан. Автолавкалар садыгжылары А. Самдан, Ш. Соднам, Д. Дажимба олар районнуң садыгжыларының аразында калбарган социалистиг чарышка мурнакчылар болуп, үшкү кварталдың бараан саарылгазының планын бир ай эрте күүсеткеш, ам дөрткү кварталдың үлүүнде ажылдап турарлар.

Районнуң 14 садыг точкаларының 8-зи бараан саарылгазының сес айлар планын 107-ден 119 хууга чедир күүсеткилээн.

Эрзиниң кооператорлары кооперацияның өнчү-хөреңгизин карак огу дег камгалаар талазы-биле, боттуг хемчеглерни ажылдап кылгаш, херек кырында опу күүседип турар. Кооперацияның социалистиг өнчү-хөреңгизин самчыгдаар, оорлап тотчеглээр чоруктуң чаңгыс-даа таварылгазын бо чылын олар болдурбаан.

Районнуң саң-хөө, ажылагыйы мурнуку чылдарга бодаарга эллээн быжыккан. Арыг орулга киирип алырының эрткен айларда планын ажыр күүсеткен. Кооперацияга хуучу кежигүннер киирип алырының чыл планын ам безин 91 хуу, хуу дадывыр чылдазын 87 хуу күүсеткен.

Эрзиниң кооператорлары партия болгаш совет органнарының деткимчези-биле бешки чылдың дөртү чылы — 1969 чылды эки түңнелдер-биле доозуп, В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чылының алдарлыг юбилейинге чылы — 1970 чылче чаа-чаа чедиишкиннер дээш дыңнаг болгаш хере базымнар-биле кирер сорулганы мурнунда салган.

Н. АЛЕКСЕЕВ.

ВЛАДИВОСТОК. Бистиң чуртувустуң эң улуг садыг портларының бирээзи — Владивостокский база катап чалыыттан эгелээн. «Дальморгидротудугнуң» тудугжулары эрги суг өртээлдерин чаарты дерип, оларның шугумнарын дескилеп, чаа демир-орук шугумнарын шойуп турар.

ЧУРУКТА: Владивостокскийниң далай садыг портунуң чаа өртээлдериниң бирээзинде.

Б. ПОДАЛЕВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникаазы).

Идепкейлиг киришкен

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери бо чылдың мал кыштагладыышкынынга белеткел ажылдарын эртиен чылдардан дээре чоруткан. Ажыл-агый сиген белеткээр планын сентябрьниң бирги чартыында-ла күүседипкен. Мал чемнериниң белеткелинге колхозтуң Улаатайда хойжу бригадазының малчыннары идепкейлиг киришкеш, 211 тонна сигенни белеткеп алыр планын 303 тонна кылдыр күүсеткен.

Бодунуң ажаап, кадагалап турар малынга быжыг чемсуурну чогуур өйде тургузуп алырынга хойжу Багзын Шериг-ослович Чылбак үлегерлиг ажылдаан. Ол бодунуң нужу-биле 10 тонна сиген белеткеп алган. Малчын ам кышка белеткелдиң өске ажылдарын чорудуп турар.

Д. ЧАЛБААКАЙ.

ЛЕНИН БОЛГАШ БҮДҮРҮКЧҮ КҮШТЕРНИ ШИНЧИЛЭЭРИ

Александр ФЕРСМАН, академик

Мөчээн академик Александр Ферсманның 1940 чылда «Партия тургузуу» журналга парлаттынган чүүлүн Парлалганың медээлер агентилели номчукчуларның кичээнгейинге бараалгадып тур. Ук чүүлдүң ужур-дузазы, алыс чугулазы бо хүнде-даа читпээн. Чүүлдү чамдык кызырылда-биле бердивис.

Совет күрүне баштайгы хүнүнден эгелээш-ле чурттуң бүдүрүкчү күштерин эртем аъзу-биле ажыглаарын, кижи ниитилелиниң оларны ажыглаарының чаа-чаа аргаларын, чаа-чаа хевирлерин ажылдап кылырын чугула сорулга кылдыр тургускан. Бо талазы-биле кандыг теднишкиннер чедип алдынганы, совет ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң кандыг кайгамчык улуг хөгжүлдени чедип алганы, оларның кандыг темп-биле хөгжүп турары билдингир.

Ындыг-даа болза бистан чуртувуска бүдүрүкчү күштерни өөренип шинчилээр-биле болгаш оларның хөгжүлдези-биле холбашкан айтырыг ыска үүл хемчээлиден орапчок артык. Бүдүрүкчү күштерни өөренип көөрү болгаш ажыглаары-биле сырый холбашкан В. И. Ленинниң бир улуг эвес документизинге доктаар бодадым. Эң баштай 1924 чылдың март 4-те «Правдага» парлаттынган «Эртем-техниктиг ажылдар планының демдеглели» деп үүлдү ынчан турарым ол.

Ол документ болза 1918 чылдың апрельде бижиттинген. Владимир Ильич чурттуң экономиктиг көдүүлүүшкүнүнүң эргежок чугула хемчеглерин ажылдап кылбышаан, «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгаларын» бижип тура, ону бижээн. «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары» деп бодунуң ажылынга Ленинниң бижээни: «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн көдүрери хамыктың мурнунда улуг индустрияның материалдыг үндезиннерин: одаар үүлдер, демир бүдүрүлгезиниң, машина тудуунун, химия үлетпүрүнүң хөгжүлдезин хандырарын негээр». Бо талазы-биле эллээн кол-кол бойдус курлавырларының даңзызын кылгаш, ындыг түңнелди ол кылган: «Бойдустуң бо байлактарын ол-ла черинге чаа техниканың дузазы-биле ажылдап, болбаазырадыр болза бүдүрүкчү күштериниң көстүп көрбээн депшилгезиниң үндезинин бээр». Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгаларын ажылдан кылыры-биле «Эртем-техниктиг ажылдар планының демдеглелдери» сырый харылзаалыг турганы илден.

Ол үеде, 1918 чылдың эгезинде, Эртемнер академиязының составынга бойдустуң бүдүрүкчү күштериниң Комиссиязы ажылдап турган, Ленин бодунуң «демдеглелиниң» эгезинде ооң дугайын бижип турар. Ол Комиссия 1915 чылдала организастаттынган. Ындыг-даа болза бүдүрүкчү күштер Комиссиязының ажыл-чорудулгазы акшаландырыышкын талазы-биле аажок кызагдаттырган болгаш чурттуң бойдус байлактарын калбаа-биле өөренип шинчилээр талазы-биле ооң кол-кол сүмелери хаан чазактың күзелдеринге дүүшпейн турган, хаан чазак Комиссиядан чүгле хүн бүрүүн практиктиг сүмелерин шилип ап турган. Эртемнер академиязы ийи чылдың дургузунда вольфрам айтырыы ышкаш шак ындыг чугула айтырыгны ажылдап кылырынга хензигийне безин акшаландырыышкын ап шыдаваан дээрзин чижек кылдыр айтырга-ла четчир.

«Эртем-техниктиг ажылдар планының демдеглелдеринде» Ленинниң айтыышкыны Эртемнер академиязының чаа, совет орукче шилчииринге улуг ужур-дузалыг болган. Ооң баштайгы түңнели болза чаа эртем шинчилелдериниң калбак программазын тургусканы болур. Янзы-бүрү киллистер организастаттынып эгелээн, чаа адырларның эгези салдынган. Сөөлүнде барын олардан аңгы-аңгы эртемшинчилел институттары башкаланын тургустунган: Оптика институту, Радий институту, Күрүнениң гидрология институту, Күрүнениң керамика институту, Хөрзүннүң болгаш Ниити химияның амгы институтунуң салбырлары: Платина институту, Физико-химиялыг анализ институту.

Комиссияның ажылдарын парлаарын хандырып берген, Сонгу чүк районнарын өөренип көөрү-биле шинчилелдер калбаа-биле эгелээн. Эртемнер академиязы херек кырында улам ынай ажылдаарынга Ленинден улуг идигин алган болгаш үре-түңнелдиг ажылдаарынга сонуургалдыг апарган.

Бистиң чуртувуска бүдүрүкчү күштерни өөренип көөрүнүң болгаш ажыглаарының оруктарын баш бурунгаар тодарадып берген Ленинниң гениалдыг угааны-биле допчу болгаш билдингир кылдыр тургустунган аңгы-аңгы айтырыгларны тодарадырын оралдажыылыңар.

• • •

Чиг-эттиң болгаш үлетпүрүнүң кол-кол хевирлери-биле бодун боду хандыртынар аргалыг кылдыр Совет республиканы хандырары. Бо айтыышкын болза ниити чайлаш чок хүлээн көөр үүл болгаш херек кырында бистиң улус ажыл-агыйывыстың амгы үндезини болу берген. 1918 чылда чугаалаттынган, ынчан боттанмас үүл кыздыр билдинер турган шак ол бодалды амгы үеде аныяк ажылдакчыларның болур чогууру-биле үнелээри безин берге. Бистиң чуртувустуң ажыл-агыйының төөгүзүн билир кижилерге революция мурнунда бистиң чуртувус бодунун ажыл-агыйын хой кезиниде-ле өскениң чиг-эдинге, өскениң бүдүүлге чепсектеринге үндезилеп турган дээрзи билдингир. Кочу чугаа кылдыр дыңналыр мындыг фактылар бар. Москвада Улуг театрның чанында кудумчуу даштаан дөрбелчин даштарны Швециядан Риганы дамчыштыр эккелген граниттен кылган. Элээн эргижирей берген шил үлетпүрүнүң эаладиргеншил кудар хептерин кылыр бөдүүн дой-довуракты Германиядан сөөртүп эккеп турган. Барык-ла чок турган металлургия үлетпүрүнүң дугайын чугаалавайн тур мен.

1914 чылда, делегейниң бирги империалистиг дайынының эгезинде, хаанныг Россияга ажыглап турган химиктиг элементилериниң даңзызыгажын кылган турган. Ажыглаттынып турган курлавырлар чүгле 14 элементилерге билдингир болуп турган, олар 4 элементилерге эллээн чедимчелиг, 6 элементилерге кошкак билдинер, артканнарынга шуут билдинмес. Ындыг турбуже, долгандыр туруп турар бүгү бойдус Менделеевтиң таблицазының элементилериниңден тургустунган турган.

Мынчангаш хаанныг Россияга ажыглап болур минералдыг чиг-эт ковчуг эвээш турган.

1916 чыл ол байдалга эде коруушкунуң кирген. Ылап-ла ол чылын академик В. И. Вернадский чиг-эт талазы-биле бистиң билинвистиң түңнелин үндүрген болгаш бүрүү-биле ажыглаттынмайн турар-даа болза 30 элементилерге чиг-эт билдингир дээрзин ол демдеглээн. Ооң-биле чергелештир «херактиг ужуру болза элементилериниң чок болуп турарында эвес, а бистиң билинвистиң четпезинде» деп ол айыткан. 1916 чылдың эң эвээш элементилериниң даңзызы бо: гелий, калий, никель болгаш кобальт.

Ам чүүү көрүп турар бис? Совет Эвилелиниң калийлиг чериниң байлаа Германияның калий дустарының сураглыг курлавырындан 35 катап ажып, делегейде эң байлак болуп турар. Бистиң гелий үлетпүрүнүң чаймынанчак келир үеэн чуруттунуп турар Печораның байлаа кайгамчык улуг девискээрде илереп турар. Кобальт биле никель кандыг-бир-ле чажыт, ужуру билдинмес элементилер эвес, а бистиң хүннеривистиң боттуг чаалап алышкыны-дыр. Мурнуу Уралдың, Кольскиниң соңгу чүгүүн болгаш Сибирьде Норильскиниң кавызында чедиишкиниг ажыдыышкынар никель үлетпүрүнүң делегейге ийиги төвүн бистиң мурнувуска ажыдып турар-дыр.

Моон алгаш көөрге, 1916 чылдың эң эвээш объектилери ам бөгүн бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының күүлүг

Кышка белеткел кандыгыл?

ҮЗҮКТЕЛ ЧОК АЖЫЛДААР ДИЗЕ

Септелге чорудар, кышка белеткенир үе чай дээрзин кым-даа ыяк билир. Культура албан черлериниң кышка белеткелин чогуур өй-шаанда чорудары кончуг чугула айтырыг. Республиканың чамдык библиотекаларында байдал кандыг болганы?

Эрткен кыштың дуржулгаындан алырга, Бай-Тайга, Өвүр районнарның көдээ болган төп библиотекалары кышкы үеде хагдынганы чаҗыт эвес болгай. Ук библиотекалар ажылдаан аттыг бооп, хүнде 2—3 шак ажылдаар турган. Хүнзедир ажылдаарының кандыг-даа аргазы чок, чүге дээрге соогунга кижи шыдаар арга чок.

Өвүрнүң район библиотекаы кып санында-ла соок турары чаңчыл апарган. Соок болурундан аңгыда, ында өрээлдер карацгы, хирлиг. Улуг өрээл иштинде чаңгыс лампа кыысып каан, библиотекаже кирерде карацгы коридор таварын эртер. Библиотеканың иштин эмгелеп турары багай, хирлиг, өрээлде дериг-херексел эргижиреп баксыраан. Чоннуң чыглыр черн, культураның одаан шак мынчаар тургузарга черле болур бе деп айтырыг тургустунуп келир.

Библиотекага септелгени чорудары албан дээрзи билдингир-дир. Аңаа чарыгдаар акша-хөренгини тускайлаан. Ажылды шалып чорудуп, септелгени башкарар ужурлуг турбуже, маңаа бо чылы септелге база саадаан. Ам бо хүннерде соок дүжүп келген кышкажыл, удавас хар чаар болгай. Район библиотеказының эргелекчизи В. С. Монгуш ажылдың төнчүзүн таваар манап олурбайн, септелгени дүргедириннче сагыш салыр болза эки. Септелге дээш чүгле шала будуурубиле кызыгаарланып каар черлер база бар. Хамык ужур ында эвес, харын чылыглаашкынны кылып, өрээлдерни чырыдар хемчегни алыры чугула.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Найырал салбырында клуб болгаш библиотеканың септелгези дүвүрепчиг байдалда. Бо черниң библиотеказын хаггандан бээр бир чыл чеде берген. Ооң чылдагааны библиотеканың бажыңының аварилыг байдалда турары. Бо чайын аңаа септелгени база чорутпаан. Септелге дугайында кезек чугаалажып тура уттушкан. Культура министерствозу ол библиотекага ажылдаары-биле аныяк специалисти чоруткал. Ам ооң ажылдаар чери чок, көдээ Советтиң бир булуңунга шкафтыг ном салып алгаш ажылдаарга, улус чыглыр дээш база чектээр. Библиотеканы өске бажыңче көжүрер дугайында айтырыг амга дээр шиитпирлеттинмээн. Бай-Тайганың өске-даа библиотекаларында септелге багай деп санап болур.

Бии-Хем, Каа-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның библиотекалары бо чылын эки септеттинген, одаар ыяшты база сөөртүп белеткээн. Бо районнарда библиотекалар септелгезин чүгле ооң ажылдакчылары, культура килдистери харылаан эвес, харын тус черлериң партия, совет органнары, ажыл-агыйлар сагыш салып, холга алган. Шак мындыг сагыш салышкынының ачызында чүгле септелге, дерилге экижиир эвес, харын культура одагларының бүгү ажылы шынаржыыр.

Улуг-Хем районнуң клубтарын, библиотекаларын канчаар удуртуп турарын сессияга база көрген. Библиотекаларга оран-сава, оларны септээр, дериирин сессияга ыяк чугаалашкан. Эрткен чылга бодаарга, бо районда септелге болгаш одаар ыяш белеткели эки. Ынчалза-даа Чаа-Хөлде байдал багай.

Найысылал Кызылдың библиотекаларында кышка белеткелди кончуг эки дээри берге. Кара-Хаак суурда библиотекага чайын безин кирерге, карацгы, соок, хирлиг. Соңгалары ойбак, ону солун-биле дуглап каан болур. Бажыңның дээвиири ойбак, печказын чугайлаваан, ханалар дески эвес, хирлиг. Эжикти ажыдарга-ла кудумчуга үнүп келир сен. Ынчангаш маңаа кызын ажылдаары кончуг берге, канчаар-даа одаарга белеп чылывас деп библиотекарь чугаалап турар. Номчукчуларны библиотекаже хаара тудуп, ажыл чорудары кызын ында кончуг берге. Совхозтуң дирекциязы мону херекке албайн турары элдеп, өске бир бажыңче көжүрүп болгай. Биске хамааржыр «Сукпак» совхоз библиотекага чаа бажыңы берген, а Элегес-Аксында библиотекага тускай бажыңны садып берген.

Н. К. Крупская аттыг библиотеканың турар бажыңын эде кылыры 1968 чылдың кызынында-ла эгелээн. Оон бээр бир чыл тос ай бооп турар. Ажылдың улуг кезии кылдынган. Эвээш эвес ажыл арткан-даа болза, ында темп оожум. Херек кырында хоорай Соединиң күүскому библиотеканы июль 1-ден эгелеп ажыдар деп шиитпирни хүлээп ап турган болгай.

Библиотекаларның хөй-ниити көрүлдези чоруп турарын билир бис. Ол чугула херектиң түңнелин соок, таарымча чок байдалга үндүрген турарын болдурбас дээш, чылдың арткан чылыг үезин төп ажыглаары негеттинип турар.

А. ГЕРАСИМОВА,
Культура министерствозунуң библиотекалар талазы-биле инспектору.

Культура амыдыралындан

Чонга таарымчалыг

Иймеде көдээ библиотека 1956 чылда тургустунган. Ынчан ном фонтузу 227, а номчукчулар чүгле 17 кижи турган. Бо библиотекага ол үеден бээр ажылдап келдим. Баштайгы үеде номчукчулар-биле канчаар ажылдаарын, номчукчулар конференциязын организастаарын билбес, аргадуржулга чок турдум. Библиотеканы ыңай-бээр көжүрүп, бичии өрээлге номнарны анаала чыый салып каар турган.

Ам байдал шуут өскерилген. Ном фонтузу 110239 четкен, номчукчулары—535, а чыл төнчүзүнге чедир олар 800 ажар. Библиотеканың доктаамал номчукчузу апаргаш, номга ынак, номчаан номунуң утказын эки билип алыр идеп-кейлиг номчукчуларга О. Маңзырыкчы, О. Хүреш-оол, А. Ондар, М. Хураган-оол, Т. Ондар болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Номчукчулар конференциязын, диспуттарны база эрттирип, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга уткуштур Э. Казакевичиниң «Көк кыдыраш» деп номунга база Д. Бегзинниң «Өңнүктер дугайында тоожузунга» номчулга конференциязын эрттирген. Ам удавас Мухтар Ауэзовтуң «Чалыы салгал» деп номунга конференция эрттирерин белеткеп турар бис. Ол ышкаш бригадаларга номчулгаларны база кылып турар бис. Чоокта чаа клубка «Кымнар силер адалар?» деп диспутту организастаанывыс эки болган.

Библиотеканың кышка белеткели багай эвес. Клубту чугайлаап, соңгаларын, хаалгаларын, шалазын будуп, чылыглаан. Ынчалза-даа библиотека клубтуң бир бичин өрээлинде турар. Номчулга залы чок, бо байдал номчукчуларга таарымча чок болуп турар.

Бир эвес библиотека делгем болза, ажылдаарынга улам таарымчалыг болур ийик.

М. МОНГУШ,
библиотека эргелекчизи.

КЛУБ ЭКИЖЭЭН

1950 чылдар үезинде бистиң Ленин аттыг колхозтуң клуву бичии болганындан кыжын кино, концерт көөрү берге турган. Ам бус-биле чылыдар, чырык, делгем, арыг-силиг клубтуг бис. Аңаа республика төвүнден болгаш өске хоорайлардан-даа келген артистерни, кожавыстан аалчы бот-тывынгыр артистерни-даа улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап турар. Клубка дериг-херексел садып алырынга колхоз баштаар чери, суму Соведи улуг дузаны көргүскен.

Клуб төвүлели 11 кижи. Аргыырынга, даараарынга, аъшчем кылырынга өөренир, ырының, танцының бөлгүмнери ажылдап турар. Бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмүнүң киржикчилери Чөөн-Хемчик районнуң элээн хөй ажылагыйларынга болгаш колхозувустуң хову шөлдериндe бригадаларга солун концертти үргүлүү көргүзерлер. Клубка кинодан аңгыда, чонга солун лекция, беседаны кылып, концертти көргүзүп, номчулга конференцияларын, диспуттарны эрттирип турар.

Кышка белеткелди клубтуң 7 кижи составтыг ажылчынары багай эвес чоруткан. Клубтуң соңгаларын шилдеп, бүгү өрээлдерин чугайлап, рамаларны, эжиктерни, шаланы будуп, өске-даа үүрмек септелгени кылгылаан.

Б. ДОНГАК,
клубтуң массовиги.
Чөөн-Хемчик район.

делегей бо хүннерде

Быжыг тайбыңның программазы

СОФИЯ. «Делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар дугайында» чугула болгаш дораан чугаалажыр айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIV сессиязынга чугаалажыр айтырыгларның санынга киирер дугайында Совет Эвилелиниң киирген саналы ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң тайбыңга ыпак, чайгылыш чок политиказының илерээни болган деп, «Быжыг тайбыңның программазы» эгелиг редакция үүлүнге «Работническо дело» солун бижээн.

«Химия, бактериология (биология) чепсээн кылырының аргазын тыварын, бүдүрерин болгаш ооң курлавырларын моонцеп чырын хоруур, чок кылыр дугайында» айтырыгны сессияга чугаалажыр айтырыгларның санынга киирер дугайында социалистиг чүрттарның каттышкан саналы база тайбыңның дугайында сагыш салышкынның чайынанчак илерээни болган» деп, ол үүлде бижээн.

«Социалистиг чурттарның киирген саналдары үениң байдалынга эң чогумчалыг болгаш эргежок чугула»—деп, ук үүлде ооң ыңай демдеглээн.

Солунда демдеглээнин ёзугаар алырга, социалистиг Болгария ол саналдарның шуптузун чугаа чок болгаш идепкейлиг деткип турар.

ВАРШАВА. (СЭТА). «Глос працы» солун КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаалажыр кылдыр ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң саналдан киирген «Делегейниң бүгү күрүнелерине угуулганың» болгаш «Химия, бактериология (биология) чепсээн кылырының аргазын тыварын, бүдүрерин болгаш ооң курлавырларын моонцеп чырын хоруур, чок кылыр дугайында керээниң» төлевилелдери тайбыңның хөрээнге киирген чугула үлүгхуу болган деп үнелеп турар.

Совет күрүне В. И. Ленинниң үндезилеп тургускаш, берген чагыы болдурганы тайбыңның политиказын чайгылыш чок политика кылдыр удуртулга болдуруп турар. Ооң төрүттүнген хүнүнүң 100 чыл оюн депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен удавас демдеглээр деп, ол солун бижээн.

БЕРЛИН. (СЭТА). «Нойес Дойчланд» солун КНО-нуң Кол Ассамблеязының 24-кү сессиязының ажылын тайылбырлавышаан, сессияга ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаазының чугулазын демдеглээн.

«Юнге вельт» солун быжыг тайбыңны хандырар талазыбиле А. А. Громыконуң саналдарын айыткаш, ГФР-де айылдыг үзелдериң иштерееп турарын өске чазактарга катап-катап угуудар ужурга Совет чазак таварышкан деп, ооң чугаалаанын демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улустарның аразынга тайбың турары, улус бүрүзүнүң эргелерин хүндүлээри Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның даштыкы политиказының кезээде чайгылыш чок барымдаалаар үүлү болуп келген, болуп турар-даа деп медеглээш, Улан-Батор радиозу КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга А. А. Громыконуң чугаазын тайылбырлаан.

НЬЮ-ЙОРКТА УЖУРАЖЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сентябрь 22-де ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Нью-Йоркка АКШ-тың күрүнеге секретары У. Роджерс-биле ужурашкан.

Ужуражыышкын үезинде совет-америк харылзааларның байдалының айтырыглары-биле, амгы үеде делегей байдалының-даа айтырыглары-биле катай ийи чурттуң чугула ужурдузалыг деп санап турар хөй-хөй айтырыгларының талазыбиле санал-оналды ажык чугаалаашкан.

ПОЛИТБЮРОНУҢ ШИИТПИРИ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Компартиязының ТК-ының Политбюрозу В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң 100 чыл ою — турискаалдыг хүнү байырлаарынга калбак белеткел ажылын организастаарының комиссиязын тургузаар деп шиитпир үндүрген. Комиссияны Компартияның ТК-ының кежигүнү Хесус Монтане баштаан. Комиссияның составынга Кубаның Эртемнер академиязының, куба-совет найырал ассоциациязының, чурттуң профөвилел болгаш хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери кирер.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРГЕ СОГУУШКУННАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Лонган можунуң мурнуу талазынга сентябрь 4-тен 7-ге чедир болган шыңгыы тулчуушкуннарга Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары америк-сайгончу 400 хире солдатты болгаш офицерни сандан үндүрген. Дайын ооң аңгыда, шериг техниказының улуг когаралдарынга база таварышкан. Мурнуу-вьетнам патриоттар дайзының 3 вертолёдун дүжүр аткаш, бир шериг суднозун сугже дүжүрүп киирген.

Куангнам можуга сентябрь 10-дан 14-ке чедир болган дайылдажыышкыннарга америк-сайгончу 500 хире шериг албанныглар сандан үндүрткен. Мурнуу-вьетнам патриоттар дайзының 16 шериг машиназын чок кылгаш, хөй санныг шериг дерини былаап алган деп, Хосталганың парлалга агентилелиниң медээлерин барымдаа болдургаш, ВИА агентилел дыңнаткан.

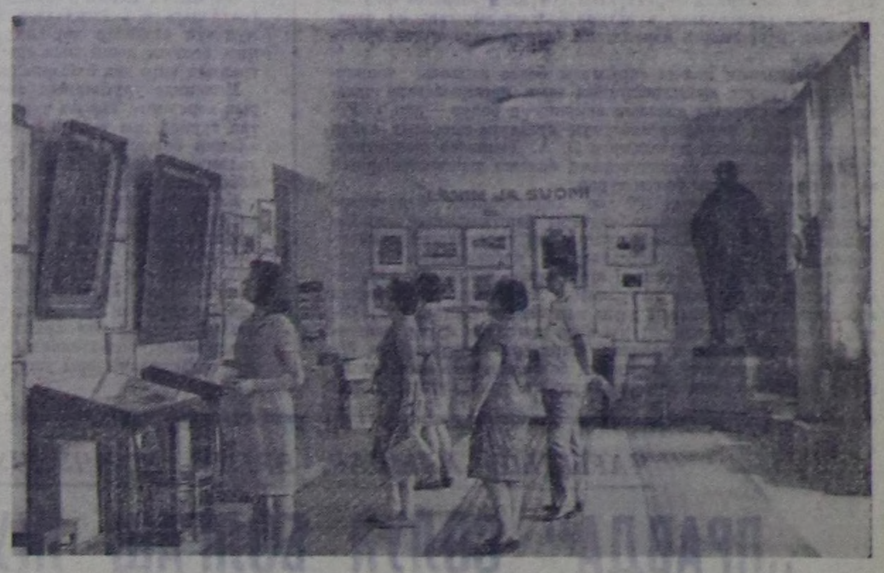

Финляндияның ленинчи черлеринде. В. И. Ленинниң Тампере музейи — хоорайның эң уран көрүштүг үүлдериниң бирээзи. 1905 болгаш 1906 чылдарда РСДРП-ниң бирги болгаш ийиги конференциязы В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле болуп эрткен бажында музей үүлдерин делгээн.

ЧУРУКТА: музейниң делгиир үүлдери-биле келген кижилер таныжып турлар.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Ажылчы чонга кыйгырыг

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның фашизмден хосталганының 25 чыл оюнга уткуштур ВСАП ТК болгаш Улусчу Ада-чурт фронтузунуң бүгү-венгр Төвүлели чурттуң ажылчы чоннарынга кыйгырыг үндүрген.

Бистиң төрээн чуртувустуң төөгүзүнде шылгарацгай ол болуушкунну төлептиг байырлап эрттиреринче чоокшулап олурар национал улуг байырлал— бүгү чурттуң хосталганының 25 чыл оюнга, 1970 чылдың апрель 4-ке төлептиг белеткенириннче венгр улусту кыйгырыш тур бис.

Бистиң төрээн чуртувусту хостаан совет улустуң таварышкан каража-качыгдалдарының биске чедирген ачыдузазын, Совет Эвилелиниден бодунуп алган төөгүлүг дузаламчызын венгр улус өөрүп четтирген сагыш-сеткилдиннбиле бодап турар. Венгрияны хостаары дээш боттарының ханын төккен болгаш амытынын берген болгар, югослав, румын болгаш өске-даа улустарның оолдарын хүндүткелдиниис-биле сактып-бодап турар бис.

Улустуң эрге-чагыргазы биле күрүнезин: Венгр Улус Республиканы Коммунистиг партия, күш-ажылчы тараачын чон-биле эвилелдешкен ажылчын аңгы интеллигенцияның деткимчези-биле чаалап алган, камгалааш, быжыглаан деп чүве эрткен 25 чыл дургузунда демиселдиң эң чугула түңнели болган деп, ол документинде чугаалаан.

Чуртка үлетпүр будүрүлгеан эрткен чээрби беш чыл дургузунда чедиден ажыг катап улгаткан, көдээ ажылагый продукциязының хемчээдайын мурнундагы деңнелиндеи ийиден ажыг катап өскен, ажыл тывылбастаары узуткаттынган.

1945 чылдың апрель 4-түн хүнү делегейге Венгрияның байдалын база үндезинин-биле өскерткен. Хостуг Венгрия социалистиг дем каттыштырылгазының кежигүнү. Бисти социализм, коммунизм тургузуушкунунуң ниити херээ болгаш сорулгалары, пролетаржы интернационализмниң принциви, акы-дүңма ёзунуң дузаламчызы делегейниң эң баштайгы социалистиг күрүнези— Совет Эвилели-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле холбаштырып турар. Хөй-хөй шылгалдаларга таварышканының соонда боцунуң ёзулуг өңүктерин, эвилелчилерин, дайынчы акыдүңмаларын улузувус ам-на тыпкан.

Делегейге Венгр Улус Республика бодунуң эвилелчилери-биле кады тайбыңның хөрээнге, улустарның аразынга билчиишкиниг болурунга, пайыралды, кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бараан болуп турар деп, документинде демдеглээн.

Венгр Улус Республика Варшава Керээзиниң киржикчизи, Экономиктиг Дузалажылга Төвүлелиниң кежигүнү деп, ВУР дарлатканнарны хостаар дээш, ниитилел депшилгеан, тайбың дээш делегейниң чер болганда демисежип турар бүгү кижилер-биле кады демисежип турар.

25 чыл дургузунда кылган чүүлдеривис социалистиг идеяның типилелгези, ажылчын, тараачынарның, интеллигенцияның, хоочун болган аныяк салгакчыларның демиселиниң түңнели болгай.

Бар аргаларны улам четче ажыглавышаан, социалистиг ниитилелди бүрүн тудуп турдуп тургузары — национал улуг сорулганы чедип алыр дээш улам ажылдаар сорулгалыг бис деп, кыйгырыгда чугаалаан.

Фам Ван Баның парлалга конференциязы

ПАРИЖТЕН СЭТА-ның корреспондентизи Ю. БАБАЯНЦ сентябрь 23-те мынчалдыр дамчыткан:

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революсчу Түр чазааның Информация бюрозунуң директору Фам Ван Ба вьетнам айтырыгга хамаарыштыр чогумчалыг шиитпир үндүреринге АКШ-тың чазааның сагыш-бодалының дугайында бүгүн парлалга конференциязынга чазактың медеглелин кылган. КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга АКШ-тың президентизиниң чугаазынга харыы кылдыр ол медеглелди сентябрь 20-де кылган турган.

АКШ-тың чазааның шериглериниң шоолуг эвес чамдык кезии Мурнуу Вьетнамдан үндүрер дээн «ол тайбың база бир үүлеин» ук медеглелде делегейниң хөй-ниитизиниң сагыш-бодалын алаактырар болгаш вьетнам айтырыгны шиитпирлээрин нарыыдадыр дээш кылган база бир кажарлаашкын деп тайылбырлаан. АКШ «бот-бодунуң аайынга киржир» деп негелдезиниден карак кызыл халбактаныр, бодунуң эжелекчи дайынын соксадырынга шаптык таварыштырар негелделерин салбышаан турар. Мурнуу Вьетнамның чону тайбыңны шынаала күзеп турар. Ол тайбың Мурнуу Вьетнамның хамааржылга чок болгаш хостуг догуннаарынга үндезилеттинген турар ужурлуг деп, медеглелде демдеглээн.

Вьетнам айтырыгны эң чептүг шиитпирлээриниң аргазын Мурнуу Вьетнам Республиканың национал хосталга фронтузунуң болгаш Революсчу Түр чазааның он үүлден тургустунган угуулгазында айыткан болгай деп, Фам Ван Ба журналистериниң айтырыгларын харыылап тура айыткан.

Вьетнам талазы-биле Парижте болуп турар дерт талалыг чугаалажыышкыннар президент Никсониң медеглел кылганының соонда моон соңгаар-даа база депшилге чок болур болза, ооң ужурунда харымсалга бүрүү-биле америк чазакка онзажыр деп, Фам Ван Ба ол чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр айыткан.

АФГАНИСТАН. Янзы-бүрү ажыглалдың 40 ажыг объектилерин Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле ол чуртта тутган. Оларның эң улуглары Наглуда ГЭС, Джелалабадтың суттарылга системазы, Кабулда политехниктиг институт.

Чурукта: афган студентилер совет башкылар С. М. Мелихова (солагай талазындан) болгаш К. С. Тугеев (оң талазындан үшкү кижи) оларныңбиле политехниктиг институттуң девискээринде.

А. СТУЖИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

чепсээ кылдыр хуула бергени ол-дур.

1923 чылды көрээли. Байдал шиитпирлиг өскерилген. 20 элементилерге курлавыр байлак, 27-зиге четчир, чүгле 6 элементилериң курлавыры билдинмес, ажыглаттынып турар элементилериң саны 60 четкен. Соликамскиде эгээртинмес курлавырлыг калий ховарларның даңзызындан уштунган. Ол ышкаш никель, кобальт, радиоактивтиг элементилер ховарларның даңзызындан үнген. Менделеевтиң таблицазынга хостуг көзенектер кончуг эвээш артып, үр үеде оларга бор биле алмаз хамааржып турган. Барыын Казахстанның борлуг черин шинчилеп ажытканы бор айтырыын шиитпирлээн, бо элементиниң кайгамчык келир үеин ажыттынган, ол элемент химия болгаш эм улетпүрүнүң элементизиниден үнүштүрүнүң кол микроэлементилериниң бирээзи кылдыр хуулуп турда, бистер ол элементиниң эң байлак черин алган болгаш бок кислотазын Италиядан, бораттарны Мрамор далайның эриктериниден сөөртпестээн бис.

Амгы үеде чугаа болза кайы-бир элементиниң чогунун азы ховарының дугайында эвес, а ооң-саң талазы-биле курлавырының, шынар болгаш технология талазы-биле характеристиказының, курлавырларның бар черлериниң география талазы-биле ажыктыының дугайында болуп турар.

Сорулга ам-даа эчизинге чедир шиитпирлеттинмээн, шинчилел талазы-биле улуг ажыл ам-даа мурнувуста туруп турар болза-даа, бо талазы-биле Ленинниң айыткан оруу тода болгаш ажык.

* * *

Чиг-этче чоокшулаар, опу алырындан эгелээш, болбаазырадырының дараазындагы чаларында белен продукцияны алгыже күш-ажылды эң эвээш чарыгдаар сорулга-биле Россияга үлетпүрүнү таарыштыр тургузары. Бо айтырыг болза кезээде Совет күрүнениң кол кичээнгейинге турган болгаш туруп-даа турар.

Бистиң чуртувуста Ленинниң айыткан үндезиниринге дүүштүр тургускан кайгамчык улуг чаартылгаларның дугайында чурумал кылыр бодавайн тур мен, харын Совет Эвилелиниң улуг-улуг девискээрлери эрткен чылдарның дургузунда үлетпүрүнүң болгаш культураның ёзулуг төптери болу бергенин чугаалаксай-дыр мен.

Мурнуу Урал бодунуң шаандагы садыгжы Челябазы-биле кады эң улуг үлетпүр төвү кылдыр хуулганын бистер болганчок-ла үттуп алыр-дыр бис. Бүгү чүве бистиң характарывыска көзүлдүр болгулады: Магнитогорск бодунуң улуг үлетпүрү-биле-даа, Орскиниң никель болгаш металлургия заводтары-даа, трактор заводундан эгелээш ферроэзилдириглериниң болгаш цинк концентраттарынга чедир Челябинскиниң кайгамчык үлетпүр комплексиндаа...

Бистиң караавыска көзүлдүр-ле «Ийги Баку» төрүттүнду — нефть ажыл-агыйының чаа айтырыглары-биле, калий дустарның делегейге сураглыг курлавыры-биле кады Уралдың барын талазында ажыл-агыйларның бүрүп чаартылгазы болдунган. Бистиң караавыска көзүлдүр-ле Академияның киржилгези-биле Ортаа Азияның эдезиниг делгемнери чаа амыдыралче төрүттүнду.

Чурттуң Ыраккы соңгу-барының үүгүнде Кольск край чаа үлетпүр амыдыралынче өзүп үнду. «Кижиден кортпас куштар» ораны С. М. Кировтуң эгелээшкини-биле болгаш күженнишкини-биле Совет Эвилелиниң эң байлак индустриалдыг төвү кылдыр хуулган болгаш ол крайның ам берип турары чыл продукциязындан кирип турар үүс-үүс миллион акчалар болза күлавыры делегейде сурагжып турар 12 үүл казар байлак тарны шиңгээдип алыр помналдың чүгле бирги арыдыр, ол акчалар Мурманск областы чүгле фосфор чеминшидилгениң үнер дөзү, чүгле өңүүг металлдарның— алюминийниң, никельдиң, честиң үнер дөзү эвес, харын база эң ховар металлдарның үнер дөзү болгаш делегейде эң бедик маркалыг атка быжыг бүдүмелдерниң белеткечизи кылдыр хуулдурар.

Бистиң Соңгу чүгүвүсте амдаа шинчилеттинмээн девискээрлериң кайгамчык делгемин В. И. Ленин бодунуң бир чугаазынга айыткан. Бистер, Эртемнер академиязының тускай бригадазы, Коми республиканың карак четпес делгемнери-биле машиналыг чоруп турган, аңаа бүзүрээн бис. Чүс-чүс километр харлыг орук төнчү чок аргалар, шынаалар дамчыштыр талыйыпла турар. Хөмүр-даш болгаш нефть-биле эң байлак чаа районнар хамааржыр улуг эвес девискээрни эргээн бис... Совет эртемниң, география болгаш геология талазы-биле бодалдарның хереглеттинер черлери-даа бар, Ленинниң чагыларын боттандырары-биле боттуң күштерин чарыгдаардаа черлер бар боор-дур!

* * *

Үлетпүрүү болгаш транспортту электрижидер, электрини чер ажылынга ажыглаар, ийги чергенин одалга чүүлдерин сөөртүлгеге эвээш чарыгдал үндүрүп турган ажыглаар, суг күжүн болгаш хат шимчедикчилерин ажыглаар — Ленинниң «Эртем-техниктиг ажылдар планынын демдеглелдериниде» бердингеен кол-кол айтырыгларның даңзызы ындыг.

Допчу болзажок, бо сөстер чурттуң амгы энергетиктиг үлетүрүүнүң калбарыышкынының долу чурумалын коргүзүп турар-дыр, 1920 чылда Уэллстиң чугаалааны «электри утопиязының» схемазы ында көргүстүнген, Ленин-биле беседазының соонда Ленинниң электри утопиязының болгаш ооң планнаан чайынанчак келир үезиниң дугайын англи чогаалчы Уэллс эдепсиниң чугаалап турган. «Он чыл болгаш база катап келицер, ол үениң дургузунда Россияга үүү кылдына берген турарын көөр силер».—деп, Ленинниң кайгамчыктыг сөстери чаа Россия чүгле дидим планнарны тургузуп, оларга идеген турар эвес, харын геениалдыг идеяларны бо хүнүң боттуг боттаныышкыны кылдыр хуулдуруп шыдаар дээрзин бадыткаан. Ленинниң эгелекчи чоруу-биле тургустунган ГОЭЛРО-нуң планы безин 3 катап ажыр күүсеттинген. Энергетика айтырыы калбаа-биле тургустунган, бо талазы-биле чедип алдынган кайгамчык чедиишкиннери санаары безин берге.

Эртем албан черлери Ленинниң чагыларын бүрүүбиле күүсеткен дээрзин база чугаалаар бодаан мен. Бүдүрүкчү күштерни ажыглаар талазы-биле чаа-чаа идеялар, чаа-чаа принциптер дээш демисел чоруп турар, энергетиканың кайгамчык улуг айтырыгларын эртем-техниктиг бедик деңнелге көдүрер дээш хөй күштер үндүрген.

* * *

Чаныс шынарлыг болгаш түс черниң чиг-эдин таарымчалыг ажыглаары. Бүдүмелдерни ажыглаарының айтырыынче Владимир Ильич Ленин хөй удаа кичээнгей салып турган, ооң чамдык айтыышкынында чаа-чаа технологтуг аргаларны болгаш чиг-эттиг чаа-чаа хевирлерни бүрүн ажыглаарының чугулазы үргүлчү демдеглеттинген.

Совет үлетпүрүү организастаарының үндезининде эң бир дугаар айтырыг болза чиг-эттиг мөөңү-биле ажыглаарынче шилчиири. Чер иштинден алдынган бүгү даг массазын бүрүү-биле херек кырында үнелиг чүүлдер кылдыр хуулдурары болур. Октаашкыннарбиле демисежир, бүгү артынчы чүүлдерни утилчидер, хепингне-даа холуксааларны ажыглаар, бүдүрүлге чорудулгазында технологияны, даг техниказын, химиктиг чүүлдерни каттыштыр ажыглаар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынче бо принциптер херек кырында кайы-хире хаылан киргеннинің дугайында маргыжып болур болгаш бо талазы-биле кылыр шинчилелдер ам-даа эгээртинмес, чогаадыкчы эртем-ажылдары ам-даа арбын дээрзин дегиттиле чугаалаар ужурлуг бис.

* * *

Бешки негелдеже шилчилиңер. В. И. Ленин бодунуң чамдык айтыышкынларына болгаш чугааларына ол негелдени каш удаа айтып чораан. Чугаа болза суг дугайында чоруп турар, эң-не бодүүн объект кылдыр сагындырар болза-даа, ажыл-агый-даа, технология-даа талазы-биле сугга холбаштыр бистер эң нарын болгаш эң берге айтырыгга таваржып турар бис деп чүве дадагалзаа чок. Суг болза бистин чуртувуста эң улуг бүдүрүкчү күш болуп турар. Суг болза чүгле транспорт болгаш энергетика чүүлү эвес, а суг болза казар байлак-биле дөмей будүрүлгеге чиг-эт, сугнуң артыкшылы болгаш чедишпези кодээ ажыл-агыйның салым-чолун шиитпирлээр.

Чүгле амгы үеде совет эртемденнер сугну ханызы-биле өөренип турар апарган, суг —улус ажыл-агыйынга кайгамчык ужур-дузалыг, чүс-чүс ажыл-агыйлар болгаш үлетпүр адырларының хереглеттери-биле холбашкан аажок улуг бойдус-төөгүлүг объект кылдыр хуулуп бар чыдар дээрзин миниир херек.

Будүрүкчү күштерни өөренин шинчилээри дээрге белен, тодараттынган, бойдуста бар турар объектилер өөренир бөдүүн сорулга эвес: будүрүкчү күштер белеткеп каан хевирге туруп түрбас, культураның болгаш техниканың өзүлдезиниң чергези-биле олар тургустунуп турар. Бистиинде, Совет чуртта, будүрүкчү күштерни кижи тургузуп турар, ооң уламындан эртем ажылынга бойдусту өөренип коорде чогаадыкчы болурундан артык кижини ынчалдыр сорук киирип турар чүве чок. Аңаала чурукка тырттырып, эрекгей билишкин кылбас, чүгле системчидип, классчытпас, а шиңгээдип, эде кылыр дээш, бодунуң күзелинге чагыртсын дээш өөренир, дидим, чаа, мурнакчы чогаадыкчы бодалбиле бүгү-ле дузалыг болгаш дуза чок, бүгү-ле диргизер болгаш хоралаар чүвелерни культураның болгаш үлетпүрүнүң эң улуг чедишкиннери кылдыр хуулдурар дээш өөренир херек.

Эртем биле амыдырал талазында бо сорулгадан бедик эчис сорулга бар бе? Бистин хүнеривистиң эртемденнинің улуг аас-кежин харын ол сорулгада эвес ыйнаан? Бо эчис сорулгаларже Эртемнер академиязы Ленинниң айыткан оруу-биле чаа, дидим чүткүлдерлиг буруңгаарлаар ужурлуг.

Парктарының чарыжы

1969 чылдың январь айдан 1970 чылдың сентябрьга чедир В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга турасхаараан, культура болгаш дыштанылга парктарының Бүгү-эвилел көрүлдезин бистиң чуртувуста эрттирип турар.

— Көрүлденің кол-ла сорулгазы болза ажылчы чоннарның культурлуг дыштанылгазын шын организастаар талазы-биле парктарның ажылын экижидери болур — деп, ССРЭниң Культура министерствозунуң культура-массалыг албан чердер эргелелиниң начальниги Л. А. Данилова дыңнаткан. Чурттуң парктары көрүкчүлериниң болгаш дыңнакчыларының ең улуг аудиториязы болуп турар.

Владимир Ильичиниң 100 хар харлаарының „бүдүүзүнде парктар болгаш хоорайлар садтары баштың чыының амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга турасхаараан лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны организастаар турар. Ажылчы чоннар тематиктиг кежээлерге чыылгаш, партиниң ветераннары-биле ужуражып, Ленинниң чагыгларын амыдыралга боттандырар дээш партиниң болгаш бүгү Совет улустуң демиселиниң дугайын чугаалап турар делгелгелер-биле таныжып турарлар. Парктарга театржыткан байырлалдар, революсчу поэзиниң болгаш музыканың кежээлери, литератураның хүннери, чурулга урая чүүлүүн делгелгелери, конкурстар болгаш көрүлдеер эрттип турар.

Бо чылын парктар ажылынга ең-не нептерээн чүүл болза театржыткан байырлалдар болган. Бо улуг байырлалдарга муң-муң кижилер киржип турган. Ленинградта культураның болгаш дыштанылганың Киров аттыг парыгы «Петроградтың үнү» деп байырлалды эрттирген.

Минскиде ургларның төп парыгынга «Октябрьның чырык херелинге Төрээн чурттуң урглары аас-кежиктиг чурттап турар» деп темага байырлал солун эрткеп. Харьковка «Ленин болгаш Украина», «Ленинчи чагыг-биле чурттап, ленинчи орук-биле хере базып ор бис» деп темаларга ийи байырлал болган.

Москвада культураның болгаш дыштанылганың Горький аттыг Төп парыгының база Краснодарда Октябрьның 40 чылы аттыг парктарның баазазынга совет болгаш даштыкы техниканың ең дээре хевирлерни ажыглаан аттракционнарлыг, павильоннарлыг дуржулга-көргүзүг станцияларын тургускан. Келир чылдың январь айда Москвага парктар дериг-херекселдериниң делгелгезин организастаар, аңаа чурттуң хоорайларының кол архитекторлары, төлевидел организацияларының төлөлекчилери, культура-массалыг ажылдарның организакчылары ужуражырлар.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

ЗАПОРОЖ ОБЛАСТЬ. Акимов районнуң Калинин аттыг колхозунуң ажыл-агый артелиниң колхозчулары культурлуг, бай шыдалдыг чурттап турар. Оларның бажыңнары сайгылгаанныг, радиолуг, суг дамчыдылалыг. Суурда Культура бажыңы, хөгжүм школазы, гостиница, столовая, баш таарар чер болгаш культура-хандырылганың аске-даа албан чердери туттунган.

Бо чуруктуг фотокорреспондент А. Красовский колхозчу Корнастарның өз-булелиниг тырттыраан. Григорий Дмитриевич суг-бараан фермазында слесарь, оон кадайы Мария Ивановна — саанчы. Бүдүрүге мурнакчыларының ажылижи бедик төлевиргиг. Өз-булениң айда ап турар шалының ортумаа-биле 300 рубль. Оларның урглары — Олег биле Миша школада, хөгжүм школазында өренип турар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАГЫДЫП АЛЫНАР, ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР

„ПРАВДА“ СОЛУН БОЛГАШ ЖУРНАЛДАР

«Правда» солун 1970 чылда кандыг болурул, оон үлетпур, экономика, көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа киллдистерниң келир чылда планнары кандыгыл?

Амыдырал хөй талалыг, болуушкуннар хүн бүрүде-ле өскерлип турар, бо төп солун, журналдарның арыннарынга кандыг материалдар парлаттынып үнүп келирин баш удур билири берге, ынчалзажок кол киллдистиниң ажылынын угланыышкыны билдингир.

Партиниң политиктиг органының кол утка-шынары хевээр артар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демисели, марксисчи-ленинчи өөредигниң айтыырлары, идеологтуг ажыл болгаш партия тургузуушкуну, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң, бүгү делегейниң революсчу көдүрүүшкүнүнүң хөгжүлдези, оон ажылының кол угланыышкыны болур. Номчукчуларның күзээшкиннерин барымдаалааш, редакция ол айтыырларның темаларын калбартып, амыдыралдың идип үндүрүп келген чугула айтыырларынче онза кичээнгейни салып, айтыырларны хөйге билдингир, долу утка-шынарлыг кылдыр тайылбырлаарын оралдажыр. Номчукчулар чуртта болгаш даштыкыда болуп турар чугула болуушкуннар дугайын номчуп билип алыр эвес, база ол ышкаш ол дугайында делгереңгей тайылбыры ап, чаа үүлүдерни билип ап болур.

Чаа экономиктиг реформа улус ажыл-агыйының бүгү адырларынче ханылааны-биле чергелештир совет кижилериниң экономиктиг айтыырларга сонуургалы бедээн. Ол негелдени хандырар сорулга-биле «Правда» солуннуң үлетпүр-экономика киллдизи экономиктиг айтыырларга бижип турар авторларны көвүдеткен. Оларның аразында үлетпүрүнүң бүгү адырларының ажылчыннары, сураглыг өртемденнер, экономистер, заводтар директорлары, министрлер бар. Киллдиске кээн турар чагааларның көвүдээни, номчукчуларның хөй санал-оналдары «Правда» солунуның ук киллдизи хүннүн өйү келген айтыырларын чедимчелиг чырыдын турарын херечилеп турар.

Солуннуң тускай болгаш чер-черде корреспондентилери эдээн каш чугула айтыырларны көдүрген. С. Богатько биле Е. Манько оларның Тольяттиде Волганың автомобиль заводунуң тудуундан бижээн дөрт. В. Бекетовтуң «Чагаа хавында мүн», Ю. Казьминниң «Соңгу чүкчүүн бажыңы», Д. Акульшин биле П. Мазаловтуң «Норма болгаш рекорд», И. Кирьяновтуң «Аккөк делгемнер» деп корреспонденцияларын номчукчулар эки деп үнелээн. Ажыл-агый болгаш план органнарының удуртукчулары хөй материалдарны чугаалажын көргеш, оларга хамаарыштыр боттуг хемчегларни алган. Ындыг материалдарның бирээзинге В. Парфёновтуң «Металлды чонуп каатып болбас» деп этелиг экономиктиг допчулалын киириштирип болур.

1970 чыл беш чыл планының сөөлгү чылы-дыр. Оон аңгыда, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюн демдеглеп эрттирер онзагай чыл болгай. «Правда» ол ийи болуушкунга хамаарыштыр хөй материалдарны парлап, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң ажылдакчыларының алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түңнелдерин чонга дыңнадыр болгаш социалистиг ажыл-агый чорудулгазының ленинчи принциптериниң болгаш партиниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң улус ажыл-агыйының бүгү адырларында канчаар амыдыралга боттаның турарын көргүзер.

Ильичиниң байырлалды утку-уруунуң кол негелдези шиитпирлеттинмээн айтыырларже кичээнгей салыры болур дээн айтыышкының сагышмышаан, «Правда» шиитпирлеттинмээн сорулгаларны чедип алырынче угланган шүгүмчүледдиг материалдарны парлаарынче кичээнгей салыр. Чаа беш чыл планының сорулгаларының болгаш угланыышкыннарының дугайын номчукчуларга калбаа-биле таныштырар. Редакция ол айтыырларны солуннуң арынарынга калбаа-биле чугаалажып көөрүүге хөй номчукчуларны хаара тудуп, оларның бижээн үүлүдерин хөйү-биле парлаар күзелдиг.

Эткен чылдарда ышкаш, «Правда» солуннуң арынарынга хөй черни ажылчын аңгының амыдыралынын, ажыл-ижиниң дугайында материалдар эвлээр. Солуннуң арынарынга ажылчыннарның көдүрген айтыырлары номчукчуларның санал-оналын калбаа-биле кедүрүп турарын дуржулга бадыткаан. Ынчангаш чаартыкчыларга, чогаадыкчыларга үүлдер бижидерин редакция үргүлүүлээр, ажылчын коллективтер, бригадаларда болгаш участоктарда күш-ажылды организастаанының дугайында очерктер, үүлдер, корреспонденцияларны доктаамал парлаар.

Солуннуң көдээ ажыл-агый киллдизи чоокку чылдарда чылда үрезин чыылдазын 190—200 миллион тонна чедирер дээш тайылбыр ажылын калбартыр. Ол дээрге, белен эвес сорулга-дыр, тараа культураларының гектардан-на дүжүткүрүн чуртка ортумаа-биле 5—6 центнер чедирер апаар. Партия болгаш көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчуларын, колхоз, совхозтарның специалистерин дүжүттү бедидериниң күүлавыларының, мурнакчы дуржулганы нептередип турарының дугайында үүлдерни солунга бижиирниче хаара тудар.

Көдээ ажыл-агыының экономиказының болгаш эргелеп башкарарының айтыырлары киллдистиң чугула чорудар адырларының бирээзи болгай. Бот-орулга-чарылгаже шилчээн совхозтарның ажылының, колхозтар аразының харылзааларының, каштал салыышкыннарының, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң дугайында болгаш өскедаа айтыырларны аңаа чыыдар.

Солуннуң кандыг-даа материалдарынга кол черни материалдыг байлакшылды тургузуп турар кижи дугайында айтыыг эвлээр. «Чогаалчының көдээге демдеглелдериндеп», «Кижи болгаш оон ажыл-херээ» деп чаңчыл болган рубриктериниң адаанга материалдар парлаарын редакция үргүлүүлээр.

1970 чылда «Правда» солуннуң 365 дугаазы парлаттынып үнер. Редакция-биле кады ол узун орукту сидер база эртер силер, эргим номчукчу. Солуннуң номчукчулар-биле харылгаазы улам калбарып, оларның чагаалары солунду дайынчы, партийжи орган болдурарынга идиг бээр дээрзинге идегээр бис.

«Правда» деп ном үндүрер чер «Партийжи амыдырал», «Философияның айтыырлары» деп журналдарга 1970 чылда үүнүп дугайын парлаарыл база оларның угланыышкыны кандыг болурул?

«Партийжи амыдырал» бистиң партиявыстың хоочун журналдарының бирээзи, ол бо чылдың майда 50 чыл болган оюн демдеглеп эрттирген.

Журнал партийжи ажылдың хөй-хөй талаларын чыыдып турар, ынчангаш номчукчуларның санал-оналы хөй-биле кээп турар. Курган области Катайск хоорайының хүндүлүг хамаатызы, тускай пенсиялыг пенсионер Татьяна Васильевна Репина журналдың редакциязынче чзгаазынга дараазында одуругларны бижээн:

«Партиядга 1925 чылда кирген мен. Оон бээр бо журналды чагыдып ап келдим. Партия ажылынга 35 чыл ажыр ажылдаан мен, ол журнал мээң стол кырындан ыратпас номум чораан. Коммунист кижи бо журналды номчуйын, ону чагыдып албайын барып болур бе, черле ынчаш! «Партийжи амыдырал» коммунистерни бистиң ленинчи партиявыстың Уставын сагыырынга, боттарының идей-теоретиктиг билиин бедидериниге өөредип турар. Ам пенсиялай бераимзе-даа, хөй-ниити ажылынга киришишаан мен. Аныяк чылдарымда ышкаш «Партийжи амыдырал» журнал мээң шынчы болгаш идегелдиг дузалакчым, оон дугаар бүрүзүн четтиктейн манап орар-дыр мен».

СЭКП ТК-ның шиитпирлерин, ажыл-агыйны партийжи өзу-биле удуртурунуң, партиниң организас-массалыг ажылының дугайында материалдарны доктаамал парлап турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга белеткел дугайында, хөй материалдарны парлаар.

«Партия тургузуушкунунуң ленинчи принциптери» деп эте-биле бөлүк үүлдерни ийи чыл улаштыр парлап, «Коммунистиг партиниң удуртукчу ролюнуң бедээнинің партийжи ажылга коллективтиг удуртулганың дугайында айтыырларны тайылбырлап турар. «Партбюро, парткомнуң ажылын организастаары», «Партия хуралы кандыг болурул?», «Партиниң хоорай болгаш район комитединиң инструктору» деп темаларга санал-онал солчулгазын организастаарып уламчылаар.

Журналдың «Коммунист — партиниң идепкейлиг дайынчызы», «Эге болгаш цех партия организацияларының секретарының индири», «Партия бөлүктериниң ажылчы хүннери» деп бөлүктериниң материалдары номчукчуларны сонуургадыр. «Айтыырларга харылар», «Чагаа өзүгаар комөндировка», «Номчукчулар-биле чагаалажылга», «Партия организацияларының ажылының дугайында тайылбыр» деп болгаш өске-даа рубриктер неперенгей апарган. Очерктер, рассказтар, номчукчуларның чагаалары, чаа номнар, брошюралар дугайында медээлер дугаар бүрүзүнге бар болур.

«Философияның айтыырлары» деп журнал чээрби үш чыл үнүп, сураглыг совет болгаш даштыкы эртемденнер, чогаалчылар, чурукчулар материалдарны аңаа бижип турар. Ол журналды эртем ажылдакчылары, башкылар, төөгүнү, философияны сонуургаан турар бүгү кижилер чагыдып ап болур. Бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда социал өскерилгелер, кижилериниң сеткил-сагыжында чаартылгалар дугайында материалдарны аңаа парлаар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга турасхаараан бөлүк материалдарны база аңаа парлап үндүрер.

Журналга хөй черни ССРЭде болгаш даштыкыда философия ажылының албан черлериниң, конгресстер, конференциялар ажылының дугайында материалдар эвлээр.

«Правда» деп ном үндүрер чернин бо төп журналдарын харылзааның болгаш «Союзпечатьтың» бүгү салбырларындан, парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларындан чагыдып ап болур.

И. КРАВЧЕНКО,
«Правда» деп ном үндүрер черниң инспектору.

ЧАГЫДЫЛГАДА ЧЕТПЕСТЕР

Бистиң республиканың хоорайларында болгаш суурларында 1970 чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының ажылы калбарган. Ону чорударынга партия, комсомол, профсоюзлар организациялары болгаш үлетпүр, транспорт, тудуг, колхоз, совхоз, албан черлери 1500 ажыг хөй-ниити парлалга тарадыкчыларын томуйлаан. Оларның дыка хөйү солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының ажылын баштайгы хүнден эгелээш идепкейлиг чорудуп киришкен.

Чөөн-Хемчик районнуң «Союзпечать» агентствозунуң (начальниги И. Б. Маадыр-оол) ажылдакчылары болгаш хөй-ниити парлалга тарадыкчылары эки түңнелдерлиг болуп турар. Коллектив бүрүзүнде солуннар болгаш журналдар бижидер пунктулар ажыттынган, тайылбыр-массалыг ажылды калбарткан.

Улут-Хем, Бай-Тайга районнарда база Кызылдың чамдык коллективтериниде парлалга чагылгазын багай эвес организастаан.

Солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы эгелээдеи бээр чартык ай ашкан. Бо кампанияда чамдык четпестер бар. Эрзин, Каа-Хем, Барын-Хемчик, Тес-Хем районнарда парлалга чагыдылгазы четпес чорун турар. Мында дыка хөй парлалга тарадыкчылары ажылынче ам-даа эгелеп кирбээн. Таңды районда байдал оон-даа дора. Сентябрь 15-ке чедир чаңгыс-даа солун, журнал чагытсаан. Парлалга тарадыр киллдистиң начальниги В. Сенгижик ажылындан ойталап турар.

Солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы партия организацияларының сагыш салыр чугула айтыырларының бирээзи. Ынчангаш «Союзпечать» агентстволарынга, хөй-ниити тарадыкчыларынга дузалажыр, четпестерни чайладыр хемчегларни алыр ужурлуг. Т. ХЕРТЕК.

МЕРГЕЛДЕЙГЕ ЧАГАА

КАРАШ-ЛА ДЭЭР, КАНЧААР БИС?

Чүү ынчап барган чоор ол деп бодай бербеңер, Мергеп Медээлээрович, сайгылгаандыр ийин, электри чырыы. Бистиң ады безин бай, Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурнуң чырыы караш-ла дээр апарды, анчыг чүве-дир. Суурувус хүн-бүрүде чеченнелип сайзырап, чурттакчы чоннуң культурлуг деңнели озуп орар, удавас Совет Тывавыстың 25 чыл болур улуг байырлалын уткуп алырынга белеткенин, күзенишкининг ажылдап турар бис. Кежээден орай дүнеге чедир кижи чүү кылын орбас дээр: номчуттунар, даараныр, өг ажылы кылыр, ургларын ойнадыр дээн оон-даа өске. А маңаа сайгылгаан караш-ла дээр, оон-биле кады кижи хөңү карара бээр, кылын орган чүвези ара кагдынар. Чырык кыпсын алыр дээрге магазиннерден лампа, фонар, лаа шуут тывылбас.

Электри станциязын Чадаанадан удуртуп турар. Удуртулгазы ыракта болганындан мында улуг электрик-механик эш Кодан-оол баштаан мотористер, монтёрлар, электриктер сула салдынып, ажылынга бэ-харыысалга, тоомча чок, чүгле Чадаанадан шилчиткен шалың дозуп, почтаже маңнажырынга өйлешкен.

Бо чылдың июнь, июль айларындан августуң ортаа үезинге чедир Малчын кудумчузунуң бажында квартал шуут кыпшаан, ол хиреанде чырык өртээн тыртып алган. Оон соонда ол-ла квартал хүндүс кывар, кежээ өжүп каар апарган, кайгамчык үүве. Ында кижи кайгаар чүү боор, станцияда ол девискээрнин шидин өжүр базын турган. Сөөлгү үеде бүдүн район төөнүге шуут өжүп каар апарды. Чугаалажып, ужур-човун айтырар дээрге, эш Кодан-оолдаа, ажылчыннары-даа тывылбас-тыр. Монтёрлар ээлчег ёзугаар ак-сеткилдиг ажылдавайн келгениниден, бир шугумга бичин үүве болурга-ла электри станциязының моторизи өжүрүп каш чана бээр.

Электри чырыының баганы, сөөлгү үеде үстүп турар апарганы хой-ниитиге база аажок шаптыктыг. Бо чылдың эгезинден бээр Тээлиниң культура бажыңынга болган киноларның бирээзи-ле ортумаа-биле 3-тен 7 чедир, а чамдыкта оон-даа хой удаа үстүп, чоннуң кино көрүүгө шаптыктаан. Ол-ла үеде районнуң иштики радио дамчыдылгазының редакциязының эдлечгиг алды дамчыдылгалары шуут үзүлген болгаш элээн хөңү үзүктелиишкининг эткен.

Мергеп Медээлээрович! Бо караш-ла дээр хайлыг аарыгны канчаан эмнеп алыры? Ону силер-ле шыдаар боор силер. Чадаанадың электри станциязындан эгелээш, маңаа чедир тодарадып көрүңерем. Дилээвисти далаштырарын улуу-биле идегедивис.

Б. ИРГИТ,
М. ДОНГАК,
М. КЫРДЫГ-КАРА,
Тээли суурнуң чурттакчылары.

ДЫҢНАДЫГ

Бо чылдың октябрь 1-де (средада) 6 шак 30 минутаа Политчырыдыышкынның чаа бажыңынга (Щетинкин биле Кравченко кудумчу, 44) удуртукчу ажылдакчылардың теоретиктиг семинарының семинар кичээли «Коммунизм тургузуушкунунга СЭКП-ниң ролюнуң өзүп турары» деп темага болуп эрттерин семинарның киржиичилеринге дыңнадып тур.

СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң Политиктиг чырыдыышкын базаңы.

Редактор К. Н. ДПИГА.

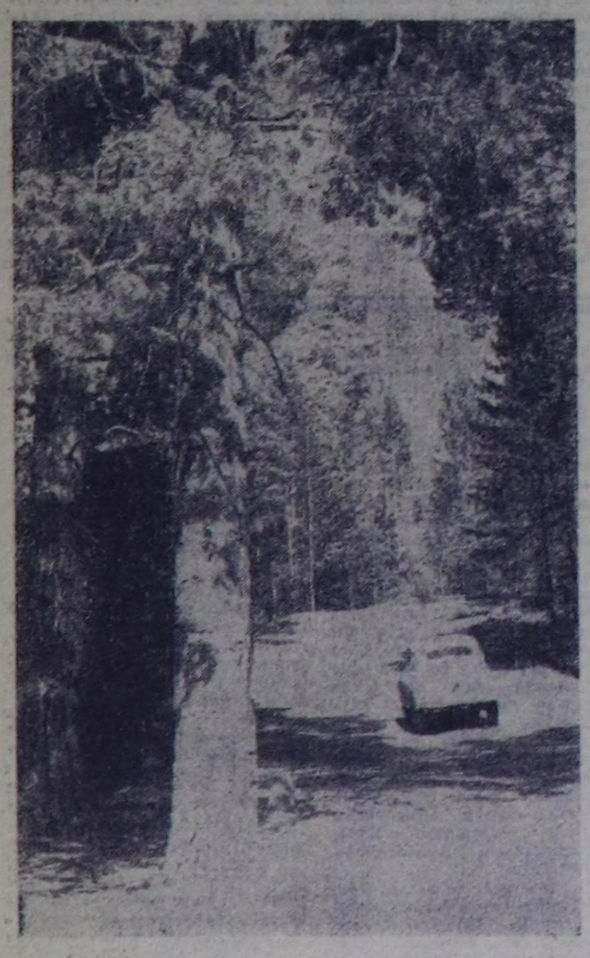

С. Феоктистовтуң «Хадылыг арга» деп фотоэтюду.

МЕДИЦИНА ХЕРЕКСЕЛДЕРИ

МОСКВАДА ДЕЛЕГЕЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Москваның Ломоносов аттыг күрүпе университетинде организастаан делгелгеге 17 чурттардан 60 ажыг фирма киришкен. Оон ажыдышкыны Москвага болуп турган трансфузиологтарның XII делегей аразының конгрезиге-биле холбашкан. «Медицина дериг-херекселдериниң болгаш эмнериниң шак мындыг тускайжыткан делгелгези чаңгыс-даа форумга болуп кирбээн» — деп, Хан солуур талазы-биле улустар аразының конгрезиниң президентизи профессор Анатолий Киселев меделээн. — Москвага мындыг делгелгениң ажыдышкыны— совет медицинз эртеминиң кайгамчык чедишкиннерин херечилеп турар.

Эт-херекселдер — чүс-чүс. Бистиң корреспондентивис Олег Пугачёв оларның ийиппнин дугайын чугаалап турар.

ИНФАРКТ ДИАГНОЗУН КАНДЫГ-ДААА БАЙДАЛДА ТОДАРАДЫП БОЛУР

Электрокардиограф чүрек аарыгларының байдалын тодарадырын ораалдажыр, эмчиниң кол дузалакчызы.

Чүрек шыңганнарынче биотоктар дамчыдылгазының үрели бээри — инфарктың база бир хевири ол. Баштайгы үеде аарыг шын тодараттынмайн барын болур. Ынчангаш эмчилер баштай хан дестелир системаның үрели бээрин билип алырын ораалдажып турарлар. Чыл мурунда оон өскерлиишкинин тодарадырда клиниктиг байдалга шинчилелдер чорудары эргежок чугула турган. Медицина приборлар тудуунуң Бүгү-Эвилел артем-шинчилел институдунуң Ленинградта салбырының бүдүрүп үндүргени коагулограф КЗЗЗ деп чаа совет херексел мырынай орулда чыдар аарыг кижиниң организминде хан дестелиишкининиң канчаар чорун турарын кандыгдаа байдалда хайгааараар аргалыг болуп, эмчилерге дузаны чедирер.

Коагулографтың аякчыгажыга элээн кзш дамды ханны тургузар. Оон суук кезээ азы дус эзилдиргиг плазма электрилиг токту эки эрттирер. Хан дестелин эгелээри билек, электрилиг токтуң дамчыдылгазы эвээжээр болгаш херекселдің боду демдеглээр чери лентада (коагулограммада) өскерилгелерни айтып эгелей бээр. Хан хоюн келиргге, электри тогу дамчывайн баар, боду демдеглээр херексел ажылдавастай бээр. Ол дээрге хан дестелиишкининиң доозулганы айытканы ол.

Эмчи коагулограмма ёзугаар дестелиишкининиң эгезин болгаш төнчүзүн, ханның суук болгаш хоюг кезээниң хамаарылгазын, ең бедик (максималдыг) амплитуданы база дестелиишкининиң дүргенин тодарадып болур. Бо медээлер эмчилерге чүгле дүрген диагноз тургузарынга эвес, дестелиишкин системазының үрелиишкинин эдип болур тускай эмнээшкинин чорударынга база дузалаар.

ХАННЫ ҮР ҮЕДЕ ШЫГЖААР

Амгы үеде чалаң ханны ийикпе азы оон препараттарын ажыглавайн турар медициналыг чаңгыс-даа адыры чок. Ханның кол дужаакчылары — донорлар. Донорнуң ханы бөгүн, даарта ийикпе, азы бир шак болгаш база кандыгдаа үеде хереглеттине бээрин кым-даа баш удур чугаалап шыдавас. Мындыг таварылгада ханны үр үеде шыгжап кадагалаар айтыырны шиитпирлээри улуг ужур-дузалыг. Ханның бөлүк аайы-биле донуруушкунун чорудар чаа биргениг турушу ханны болгаш сөөк чүүн шыгжаарының практиктиг аргазын ажыткан. Ол турушту Харьковтуң хан консервастаарының кудуку температура лабораториязының болгаш Харьковтуң кудуку температураларның физико-техниктиг институдунуң ажылдакчылары ажылдап кылган. Хирург, профессор Александр Пушкарың болгаш профессор Борис Веркиниң удуртулгазы-биле ол турушту артемниң аңгы-аңгы адырларының эртемденнери чогаадып кылган.

Туруштуң кол кезектери — ханны бөлүктер аайы-биле башкарар чер, доңурар блок, дюар азы доңурган хан шыгжаар чер, эргизер блок.

Ханны тускай пластмасстан кылган чугажак контейнерге тургузар. Аңаа 10—15 хуу полиэтилоксидти (хөй атомнуг спиртти) немээр. Контейнерни доңурар блокче апаар. Ханны бөлүктер аайы-биле башкарар туруштуң тускай херекселдери (датчиги) доңуруушкун канчаар чорун турарын доктаамал илередип турар. Оларның негээнии ёзугаар ханны бөлүк аайы-биле башкарар туруш суук азотту берип эгелээр. Ынчангаш казыр 196 градус цельсий чедер.

Доңгурган ханны дюарга эккээр. Маңаа ол бөлүк аайы-биле башкарар туруштуң хыналдазынга турар. Ажыглаары-биле баштайгы медээ келиргге, хан эмчилерге дузазын чедирип, кижиниң амы-тынын камгалаарынга бараан болур.

Чаа өөредилге ному

Тываның ном үндүрер чери Николай Александрович Максимовтуң физиктиг географияның 5 класска өөредилге номун тыва дылга үндүрген. Чаа номну сентябрьның, ийи чартыындан эгелеп республиканың ном садыгларында садып эгелээн. Оон тиражы 10 муң кезек.

Хамаарышкан эртемге өөренникчилериин хандыкшылын ук ном улам күштелдирер. Чүге дээрге ону даштыкы картындан эгелээш өөнүг чурук каасталгалыг, иштинде делегейниң диптериниң аңгы-аңгы чурт чуруктуг кылдыр чедимчелиг парлап үндүрген.

С. ТАМЧАЙ.

Дузаан капуста хандызын ажыглаңар

Дузаан капуста суунда минералдыг дустар болгаш С витамин кончуг хөй, ол витамин капуста суунга лимон суундаазындан-даа хөй чоруур.

Суун ылган үндүрер дээн капустаны дузаарда, ону шын ажыдарынче онза кичээнгей салып, дузаан каан капустаны тургузар черниң температуразын болгаш өске-даа байдалдарны шыңгыы таарыштырып турар, чүл дизе, дузаан суунга хөй кислота чыылбазын дээш дусту эвээш хемчээлдии-биле бызаар болгаш оон-даа өске.

Гигиена байдалдарны эки сагып тургаш, дузаан капустадан алган суунну шүүрээш, шилге кудуп, аксын хей үнмее кылдыр ыяк дуглааш, 80 градус изиг черге 30 минута иштинде тургузуп пастеризастаар (хоралыг микробтар өскүвес кылдыр камгалаар).

Ынчаар белеткеп каан суг кандыг-даа байдалдарда болдунуп сүзүп чидирбес. Ол чаагай, ажыксыг амданныг болур, ижиниң чамдык ажыгларындан (анацидтиг гастриттен аарган, кислотазы эвээжээн) кижилерге ону ижерин сүмелеп-даа болур.

Ынчалза-даа ижин сарыг суу көвүдээн азы кислотазы чогуур хемчээлиниден ашкан кижилерге капуста суу хораны чедирип болур.

Дузаан капуста суу кадык кижиниң чемге хеөнүн кирер, чем хайыдырар өрганнарының шын ажыглаарынга, чемниң эки хайлырынга дузалаар.

Капуста суун ол-ла хевээр ижип хереглээр, ынчаарга ону чемге ажытты, амдан киирикчи кылдыр холуп болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыыды 10, «Кижилер аразында» 2, «Аймылдыг ужудуушкун» 12, 4, 5.45, 9.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Золушка» 10, 14, «Дужуп турар хыраа» 12, 18, 17.50, 19.40, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оожум оксаанга» 3, «Ийи кижиге клетка» 5, 6.45, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дубровский» 15, «Вязь үнүш адаанга ынанчыл» 16.40, 18.40, 20.30 шактарда.

редакциянын адрези

Бызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораалакчыларының болгаш пропаганда киллдизинин 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллдизинин 23-54, культура киллдизинин 37-13, көзээ ажыл-агый киллдизинин 21-47, үлетпүр киллдизинин 22-64, чагаа база совет тургузуг киллдизинин 21-27, информация киллдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС—00727.

Солун неделяда алды катап үнер